

GRUNDLAGD 1876 AV C. G. ESTLANDER

2021

ISSN 0015-248X (print)
ISSN 2670-2541 (online)

KULTUR EKONOMI POLITIK

Redaktion

Hanna Lindberg
Ansvarig chefredaktör
Emil Kaukonen
Redaktionssekreterare

Redaktionsråd

Pia Maria Ahlbäck
Martina Björklund
Mats Börjesson
Nina Kivinen
Else-Britt Kjellqvist
Bengt Kristensson Ugglå
Tage Kurtén
Kristina Malmö
Sverker Sörlin
Ulrika Wolf-Knuts

Utgivare

Föreningen Granskaren r.f. Åbo
Ordförande Pekka Kettunen
Jutta Ahlbeck
Eva Costiander-Huldén
Carina Gräsbeck
Margrét Halldórsdóttir
Jonas Lagerström
Hanna Lindberg

Formgivning

Oy Graaf Ab

Tryckning

Oy Nordprint Ab

Kontakt

Redaktionen: finsktid@abo.fi
Prenumerationer: pren-finsktid@abo.fi

Mer om oss

www.finsktidskrift.fi
Instruktioner för skribenter:
www.finsktidskrift.fi/medverka/for-skribenter/
Om prenumerationer: www.finsktidskrift.fi/prenumerera/

Bidragsgivare

Svenska Litteratursällskapet i Finland, Svenska Kulturfonden,
Föreningen Konstsfundet, Kulturfonden Island-Finland,
William Thuring's Stiftelse, Kommerserådet Otto A. Malms
Donationsfond, Waldemar von Frenckells stiftelse

Innehåll 1/2021 Tema: Kommuner

<i>Chefredaktör Hanna Lindberg</i>	
Tillväxt som ideal, krympning som realitet?	5
Essäer	
<i>Pekka Kettunen</i>	
Växande och krympande kommuner	9
<i>Siv Sandberg</i>	
Allt det andra som gör en kommun till en kommun	19
<i>Kenneth Nordberg</i>	
Vad gör lokala samhällen välfungerande?	27
<i>Mats Wickström</i>	
Den svenska jorden i ljuset av en historisk nyröjning med finlandssvensk slagsida	37
Granskaren	
<i>Lars Hertzberg</i>	
Läsvärd levnadsteckning över en finlandssvensk "grek"	47
<i>Victoria Kotkamaa</i>	
Klusterverk: ett nytt begrepp på det litteraturvetenskapliga forskningsfältet	50
<i>Lennart J. Lundqvist</i>	
Strålände tider, härliga tider, men det kostade på!	53
<i>Matias Kaihovirta</i>	
Folkhemmets oroliga Stockholmsungdomar	56
<i>Kasper Braskén</i>	
Renegater mellan kommunism och nazism	59
<i>Kjell Andersson</i>	
Den unge Koivisto med intresse för Freud, Cole, Kropotkin och Jung	63

Tillväxt som ideal, krympning som realitet?

Under 2000-talet har flera av oss fått uppleva utdragna diskussioner, starka känslor samt både positiva och negativa framtidsprognoser i samband med att vår hemkommun slagits samman med en eller flera andra. Utvecklingen mot färre och större kommuner har inverkat både på dem som arbetar och dem som bor inom kommunerna på märkbara sätt och oron för speciellt sjukvårdens och skolornas organisering har tidvis varit stark. Ändå kan de fulla effekterna av sammanslagningsprocesser ta en lång tid att skönja. Även på andra sätt påverkar utvecklingen mot större och färre enheter invånarna, som ofta ser sig tvungna att flytta från mindre kommuner i jakt efter arbets- och utbildningsmöjligheter. Det är dock inte endast sammanslagningarna som lett till minskad service i närområdena. För flera kommuner har den sjunkande nativiteten lett till att skol- och daghemsnäten har krympt, eller som i fallet med Sottunga (se Siv Sandbergs essä) helt försvunnit.

Hur ska då kommunerna utvecklas även om de inte nödvändigtvis växer? Den här frågan ställdes på Föreningen Granskarens årliga kulturseminarium i november 2020 – i år tidsenligt ordnat digitalt – och i det här numret publiceras seminariets föredrag. Granskarens ordförande Pekka Kettunen presenterar i sin essä färska siffror om de kommuner som vuxit och krympt mest i Finland under 2000-talet, och diskuterar orsakerna bakom olika trender. Inom loppet av 20 år har antalet kommuner i Finland minskat med en tredjedel och trots att antalet invånare totalt sett har ökat har alltså fruktsamheten stadigt gått neråt. Kettunen visar

vilka faktorer som ligger bakom de olika trenderna samt diskuterar de utmaningar som både krympande och växande kommuner står inför.

Vad är en kommun bra till? Den frågan går som en röd tråd genom Siv Sandbergs essä om kommunens uppgifter och hur de utvecklats. Under loppet av 1900-talet har trenden varit att kommunernas uppgifter blivit fler och mer komplexa, men nu står kommunerna inför det motsatta förhållandet. Som Sandberg visar – genom att använda mikrokommuner såsom Sottunga i den åländska skärgården som exempel – förändrar det minskade befolkningsunderlaget kommunernas karaktär och den nytta de som självständiga enheter kan tänkas ha.

Inne på en liknande frågeställning är Kenneth Nordberg men i stället för kommuners existensberättigande ställer han frågor kring framgång och välmående i kommuner. Under en längre tid har konkurrenskraft blivit ett ledord både globalt och regionalt. En nödvändig förutsättning anses ofta vara befolkningstäthet och -storlek, där Finland står chanslös jämfört med många andra länder. Ändå toppar vi tillsammans med de andra nordiska länderna index som mäter lycka och välbefinnande och Nordberg visar med hjälp av analytiska begrepp som social innovation och spatial justice att det även är andra faktorer än konkurrenskraft som gör samhällen välfungerande.

I det här numret publicerar vi även Mats Wickströms recensionsessä över problematiken kring ”den svenska jorden” med utgångspunkt i Aapo Roselius och Tuomas Teporas bok *Kampen om den svenska jorden. Karellarna i Finlands svenskspråkiga området 1940–1950* (2020). Föreställningen om att den svenskspråkiga befolkningen i Finland var bunden till myllan i den geografiska plats som kallades Svenskfinland och som skulle skyddas från finsk inflyttning blev en eldfångd politisk fråga i samband med placeringen av den karelska befolkningen efter vinter- och fortsättningskrigen. Wickström diskuterar frågans ursprung samt hur den behandlats inom historieforskningen, och ger författarduon Roselius och Tepora både ris och ros för sin analys av en mycket omdiskuterad period i ”den svenska jordens” historia.

Vi på *Finsk Tidskrift* önskar att 2021 ska föra med sig förändringar som är mer välkomna och ljusa än vad det så kallade

Coronaåret 2020 innebar. Våra läsare märker troligtvis en liten förändring i FT:s utseende. Temanumren kommer från och med nu att ha en bild på pärmen och vi uppmanar även våra skribenter att i större utsträckning än tidigare inkludera illustrationer i sina artiklar och essäer. FT är och förblir en textbaserad tidskrift, men som vi alla vet förstärker illustrationer och bilder ofta läsarupplevelsen.

Hanna Lindberg

Raseborg, 25.1.2021

Essäer

Växande och krympande kommuner

Pekka Kettunen

Finland har 310 kommuner som ansvarar för en huvudsaklig del av de offentliga välfärdstjänsterna, såsom skolan samt social- och hälsovården. Samtidigt utgör kommunerna en viktig institution för demokratin i Finland. Flera tusen kommuninvånare jobbar som förtroendemän som fattar beslut gällande tjänster och kommunens riktlinjer.

Enligt grundlagen (731/1999) är Finland är indelat i kommuner, vilkas förvaltning skall grunda sig på självstyrelse för kommunens invånare (121§). Samtidigt är kommunerna skyldiga att genomföra uppgifter som riksdagen överför på kommunernas ansvar. Enligt en kartläggning av Finansministeriet (VM 2013) har kommunerna cirka 500 obligatoriska uppgifter.

För att kunna leva efter grundlagens anda och ta hand om invånarnas välmående, behöver kommunerna en stark ekonomi. Kommunernas ekonomi är i hög grad beroende av kommunalskatten, som utgör cirka 40 procent av inkomsterna. Statsandelarnas andel av inkomsterna är ungefär en femtedel, men andelen varierar mycket mellan kommunerna. Eftersom kommunalskatten är en så viktig inkomstkälla, har befolkningens förändring i kommunerna stor betydelse. Kommunernas generella incitament kan hävdas bestå av att locka nya skattebetalare till kommunen.

Under den senaste tiden har Finlands befolkning kännetecknats av urbanisering och immigration. Enligt en färsk prognos (2040) av Statistikcentralen kommer bara ett fåtal stadsområden att växa i Finland. Dessutom har antalet nyfödda barn minskat konstant. På landsbygden är fruktsamheten klart högre, men dess betydelse för fruktsamheten i hela landet har minskat i och med urbaniseringen. Från toppåret 1947 har antalet födda barn långt mer än halverats och låg år 2019 på knappt 46 000. Under de svåra hungeråren i slutet av 1860-talet låg antalet nyfödda barn på ungefär samma nivå. Skillnaden är att då hade Finland bara 1,7 miljoner invånare (Forsgård & Rotkirch 2020).

Då vi talar om den demografiska förändringen, är det fråga om nettoförändring. När det till exempel gäller hela Finland, avled det år 2019 fler människor än det föddes, men tack vare immigrationen ökade befolkningen. Enligt Tuomas Martikainen et al. (2013) var Finland ett emigrationsland ända till 1970-talet, men därefter har immigrationen fått en större roll.

I det följande är tyngdpunkten på intern migration samt kommunernas tillväxt och minskning. Jag skall först diskutera den stora bilden, hur kommunerna har utvecklats i förhållande till befolkning i hela Finland. Därefter följer en mera detaljerad bild av de kommuner som har vuxit eller krympt särskilt kraftigt under 2000-talet. Dylig information hjälper oss att kunna bättre förstå logiken bakom förändringen.

Det vidare perspektivet

Som sagt har Finland 310 kommuner, men för 20 år sedan, år 2000, var antalet kommuner 452. Det innebär att ungefär en tredjedel av kommunerna inte längre existerar som självständiga enheter. Kommunsammanslagningar ser olika ut, men man kan påstå att en kommun med en sund ekonomi och positiva framtidsutsikter inte skulle fatta ett beslut att sammanslås med en annan, ofta större kommun. Det har dock funnits större kommuner som har försökt locka grannkommuner med löften om god service (ibland med framgång men inte alltid). I den största sammanslagningen år 2009 i Salo var det inte mindre än tio kommuner som var med.

Medan antalet kommuner under 2000-talet har minskat har kommunernas storlek ökat och det genomsnittliga invånarantalet är nu 17766 och medianen är 6066 (kommunförbund.fi). Antalet kommuner som har mindre än 5000 invånare är 136.

Hur har då kommunernas invånarantal förändrats under de senaste tjugo åren? Under den nämnda perioden har de flesta kommunerna i Finland krympt och en minoritet vuxit. Under den tidsperioden var det enbart 77 kommuner som växte och 260 som krympte. Det var många kommuner som hade mycket liten förändring, men i båda änderna skedde det större förändringar. Av de större städerna var det Björneborg, Kouvola, Kotka, S:t Michel och Salo som krympte, medan andra större städer växte.

När man tittar på Finlands 19 regioner, så har sju landskap minskat i befolkning: Södra Österbotten, Kymmeneälvs landskap, södra och norra Karelen, södra och norra Savolax samt Kajanaland. Invånarna har flyttat från dessa landskap till andra delar av landet (till exempel mera söderut) eller utomlands. För att ta några exempel bor det i Kajanaland nu cirka 13 000 människor färre än år 2000, och i Nyland cirka 300 000 fler än år 2000.

Den detaljerade bilden

I det följande granskas tio kommuner som har krympt mest (grupp 1) och tio som har vuxit mest (grupp 2) i förhållande till invånarantalet. Tabell 1 visar de tio kommuner som har krympt mest.

Kommun	Befolkning år 2000	Befolkning år 2019	Förändring 2000–2019 (%)	Under 15, 2000 (%)	Under 15, 2019 (%)	65 och över, 2000 (%)	65 och över, 2019 (%)
Hyrnsalmi	3486	2271	-34,9	17,1	8,9	20,5	40,7
Puolanka	3846	2528	-34,3	15,6	9,1	20,2	38,4
Salla	5142	3400	-33,9	14,6	9,0	21,9	38,7
Rääkkylä	3175	2126	-33,0	15,6	8,7	23,5	40,4
Rautavaara	2377	1602	-32,6	14,8	10,1	22,1	39,3
Kivijärvi	1610	1096	-31,9	19,8	13,0	20,7	39,1
Ilomantsi	7129	4857	-31,9	15,4	9,2	23,0	39,5
Sottunga	129	88	-31,8	17,1	2,3	28,7	43,2
Savukoski	1472	1005	-31,7	16,0	10,0	18,0	33,4
Vaala	4041	2792	-30,9	18,8	12,0	21,5	36,5

Tabell 1: Kommuner som krympt mest i Finland (2000–2019)

Källa: Statistikcentralen.

Vi kan först se på kommunernas interna egenskaper. De är relativt små, bara Ilomantsi har lite under 5000 invånare, de andra är mycket färre. Eftersom de är relativt små kommuner, är den absoluta förändringen inte så stor, men den relativa förändringen är i varje fall markant, cirka 30 procent. I Sottunga innebär det att det bor 41 personer färre och i en så liten kommun kan det betyda mycket för tjänsterna och ekonomin. I Hyrnsalmi, som har den största förändringen i Finland, innebär det att det bor cirka 1200 människor färre jämfört med år 2000. Förändringen är enorm för en kommun av den storleken.

De följande fyra kolumnerna visar befolkningsstrukturen. Andelen barn och unga under 15 år varierade mellan 14,6 och 19,8 procent år 2000, men har betydligt minskat när man tittar på år 2019: andelen varierar mellan 13,0 och Sottungas 2,3 procent. Andelen invånare över 65 år har under samma period ökat markant. År 2000 var andelen kring 20 procent och år 2019 mellan 30 och 40 procent. Dessa siffror indikerar att unga människor med barn har flyttat bort från kommunerna medan den äldre befolkningen har blivit kvar. Detta innebär också att dessa kommuner möjligtvis har varit tvungna att flytta resurser från barn- till åldringsvården.

Tabell 2 visar de tio kommuner som har vuxit mest under perioden 2000 till 2019.

Kommun	Befolkning år 2000	Befolkning år 2019	Förändring 2000– 2019 (%)	Under 15, 2000 (%)	Under 15, 2019 (%)	65 och över, 2000 (%)	65 och över, 2019 (%)
Liminga	5735	10 191	77,7	29,7	32,2	10,7	10,1
Jomala	3328	5233	57,2	21,4	21,9	12,3	15,0
Birkala	12 736	19 623	54,1	22,2	20,3	10,0	17,9
Kempele	12 551	18 355	46,2	26,9	23,9	6,3	15,5
Lempäälä	16 331	23 523	44,0	22,1	22,8	12,2	16,6
Esbo	213 271	289 731	35,9	21,1	18,9	8,5	14,8
Kyrkslätt	29 694	39 586	33,3	22,9	19,6	7,7	16,5
Tyrnävä	5035	6637	31,8	28,7	31,3	12,4	13,4
Larsmo	4111	5417	31,8	32,4	29,2	11,0	14,5
Ylöjärvi	25 299	33 254	31,4	21,7	21,0	11,8	18,0

Tabell 2: Kommuner som har vuxit mest (2000–2019)

Källa: Statistikcentralen.

De första kolumnerna visar invånarantalet år 2000 och 2019, och storleken på den relativa förändringen. Dessa tio kommuner är större jämfört med den första gruppen, fastän storleken varierar mycket, mellan över 213 000 (Esbo) och drygt 3300 (Jomala). Den procentuella förändringen har varit mellan 77,7 procent (Liminga) och 31,4 procent. (Ylöjärvi). I absoluta siffror innebär det att det bor nu i Liminga drygt 10 000 invånare medan det år 2000 bodde drygt 5700. År 2019 hade Ylöjärvi, som har en mindre relativ förändring än Liminga, 8 000 flera invånare än år 2000. Detta innebär att det har byggts ett flertal nya hus i Liminga, Ylöjärvi och i de andra växande kommunerna.

När vi ser på åldersstrukturen så var andelen barn och unga år 2000 mellan 21,1 procent (Esbo) och 32,4 procent (Larsmo), medan andelen år 2019 är lite lägre eller högre än tidigare, men jämfört med grupp ett betydligt högre. Vad gäller andelen äldre människor (65 och över) så varierar andelen nu mellan 19 procent (Ylöjärvi) och 10,1 procent (Liminga). Även dessa siffror skiljer sig från grupp ett, andelen äldre människor är betydligt mindre i grupp två.

Dessa två tabeller ger både information om förändringens skala (absolut och relativ) och indikerar en förändringslogik. När kommunens befolkningsstruktur förändras på det sätt att andelen barn och unga minskar och andelen äldre invånare ökar, innebär

det att befolkningen minskar på längre sikt, och tvärtom. Ju äldre befolkning desto färre barn föds.

Finns det skillnader gällande andelen invandrare? Det verkar som om skillnaderna inte är stora. I gruppen krympande kommuner är det enbart Sottunga som har andel över en procent, alla andra är under. I den andra gruppen finns det flera kommuner som har en större andel, till exempel Esbo har 3,2 procent och Jomala 3,0 procent. I hela Finland är andelen människor födda utomlands cirka 7 procent och migrationen spelar en betydlig roll i befolkningsutvecklingen.

Härnäst kan vi titta på kommunernas externa omständigheter. Dessa tjugo kommuner ligger i olika landskap, så att i Lappland, Kajanaland, Norra Karelen och Norra Savolax finns det enbart kommuner i grupp 1, medan i Nyland och Birkaland bara finns kommuner i grupp 2. Bortsett från Lappland, är det fråga om landskap som antingen har krympt eller vuxit. Men bland dessa tjugo kommuner finns det dock även kommuner som inte följer det ovannämnda mönstret. På Åland hör Jomala till de kommuner som har vuxit kraftigt medan Sottunga till den motsatta gruppen. Logistiken kan förklara en del. Vad gäller Norra Österbotten så finns där tre av de mest kraftigt växande kommunerna, men även Vaala. Det verkar alltså som om landskapet inte direkt förklarar kommunernas befolkningsutveckling.

Det verkar också finnas ett annat mönster i den ökande gruppen. Fem av tio kommuner ligger nära till större städer: Lempäälä, Ylöjärvi, Birkala (Tammerfors), Limingo, Tyrnävä och Kempele (Uleåborg). Även Kyrkslätt kan ses som en kommun vid utkanten av huvudstadsregionen, och Esbo som en del av den. Därtill finns det bara två kommuner kvar i grupp två: Larsmo och Jomala. Det verkar som om den kommunala ekonomin har bättre möjligheter på vissa ställen jämfört med andra. Å andra sidan är omständigheterna inte huggna i sten, utan beror på kommunernas agerande.

Det är svårt att hitta enkla orsaker bakom utvecklingen, när och varför en kommun växer eller krymper, det handlar snarare om en typisk utvecklingsgrad. En viktig faktor är förstas arbetsplatser och deras karaktär. I vissa fall har kommuner varit beroende av ett stort företag (skogs- och pappersindustri m.m.) och går det dåligt för företaget, lider också kommunen. Även andra offentliga tjänster

(särskilt utbildning) spelar en viktig roll. Fördelen med större orter är att det går lättare att välja mellan utbildningar. I vissa fall kan även trafikförbindelser (tåg, buss) förklara en del. Bussförbindelser i landsbygden har blivit färre och färre. Minskning av små byskolor har diskuterats mycket under de senaste åren. Flera hundratals små skolor har stängts och eleverna får ta sig till en större skola. Fast argumentet för större skolor ofta framhäver kvalitet, är syftet oftare ekonomiskt. Små byskolor kan också vara en service som en del familjer uppskattar och därför kan stängningsvägen ha negativa konsekvenser, trots små besparingar. Statsförvaltningen har också minskat servicenätverket, men man måste dock notera att samtidigt har de digitala tjänsterna utvecklats så att till exempel skatteärenden nuförtiden kan skötas med egen dator.

Både kommuner som växer och krymper måste reagera kraftigt. Kommuner ansvarar för invånarnas välmående (social- och hälsovård, utbildning m.m.) och när efterfrågan på service ökar eller minskar behövs det omorganisering. Forsgård och Rotkirch (2020) anser att antalet arbetsföra individer kommer att minska med cirka 70 000 under de närmaste tio åren medan antalet pensionärer ökar med 256 000. Detta sätter press på kommunerna och på den kommunala servicen samt i förlängningen på hela välfärds-samhället.

Slutsatser

Alla kommuner vill växa. Men om kommunen krymper hastigt borde alarmklockorna ringa. Hur påverkar minskningen kommunens tjänster och intäkter? Hur skall kommunen förhålla sig till ökning, var skall nya bostadsområden placeras och hur kan man säkerställa att olika tjänster följer med? Kommunerna är skyldiga att göra en kommunstrategi som borde handla om risker och möjligheter och hur kommunen planerar att utvecklas i framtiden. Med andra ord, borde de kommunala beslutsfattarna i god tid börja kämpa mot ett nedgående invånarantal och hitta lösningar. Om kommunens befolkning minskar, gäller det att reda ut orsakerna och hur kommunen kan påverka utvecklingen. I vissa fall krävs det radikala åtgärder för att förnyas. Detta gäller särskilt

gamla industriella städer som förlorar arbetsplatser och måste hitta sin plats i tjänsteekonomin.

Sådana lösningar varierar från fall till fall och de måste vara specifika just för den orten. Vanligtvis lönar det sig att öka samarbetet mellan kommunförvaltningen, företagen och den tredje sektorn. Det är viktigt att samarbeta över sektorsgränserna, inklusive privata aktörer, och på detta sätt kombinera resurser och kunskaper. När det gäller kommunernas belastning (obligatoriska uppgifter), så tycks särskilt små kommuner vara i riskzonen. Det har funnits planer på att omorganisera social- och hälsovården som kommunerna ansvarar för, men än så länge har omorganiseringen inte lyckats.

Finlands befolkning har ökat, men det beror huvudsakligen på migrationen. Migrationen har ändå inte spritt sig jämnt i Finland utan det är i stora städer i södra Finland där de flesta invandrare bor. Kommunerna kan också ha svårigheter att anpassa sig till utvecklingen. Till exempel i Nystad har bilfabriken i snabb takt anställt flera hundra medarbetare medan det finns en stor brist på bostäder. I Närpes har man arbetat långsiktigt och förenat stadens aktörer kring ett gemensamt bord. Med andra ord har de invandrare som flyttat till Närpes haft en arbetsplats genast efter ankomsten och integrationen har gått smidigt (Mattila & Björklund 2013). Finland behöver utländsk arbetskraft och därför behövs det riktlinjer och strategier (Kettunen et al. 2020). I idealfall är det inte enbart företagen som får arbetskraft utan kommuner i hela Finland som får nya invånare.

Det är inte en automatisk fråga vad som lockar människor att flytta eller stanna. Några trivs bra i städer, andra på landsbygden. För några år sedan talades det om Nurmijärvifenomenet, då barnfamiljer flyttade till kranskommuner där det var billigare att köpa ett egna hemshus. Under de senaste åren har unga med barn föredragit städer med kulturtjänster och nöjen. Finland har däremot inte upplevt stor massurbanisering på samma sätt som andra länder. När det blev brist på sysselsättning på 1960- och 1970-talet, flyttade människor till Sverige, inte enbart till stora städer. Människor har rätt att välja var de vill bosätta sig. Kommuner kan komma överens om att motta flyktingar och många kommuner är villiga och hoppas på nya invånare. I praktik kan till

exempel bristen på studie- eller arbetsplats tvinga sådana familjer att flytta. Forsgård och Rotkirch (2020) menar att den kollektiva medelåldern i Europa just nu är 43 år, men bland immigranter och flyktingar är den cirka 35. Frågan är hur länge till. Också på denna punkt tenderar nämligen immigranter ofta att anpassa sig efter majoritetsbefolkningens sätt och vanor.

Vilken betydelse har befolkningsutveckling? År 2030 har den siffran stigit till 8,5 miljarder. Blickar vi fram mot år 2100 har vi gått över 10 miljarder-sträcket enligt en ny rapport från FN:s befolkningsdivision. Frågan ser annorlunda ut ur kommunernas synvinkel. Kommunala strukturer har utvecklats genom tiderna och radikala förändringar är smärtsamma. Kommunernas utveckling liknar ett spel, där målet är att vinna goda skattebetalare. I viss mån kan också landskapen förena sina krafter och locka invånare till ett visst område (Kettunen et al. 2020b). Kommunernas utveckling är inte enbart kommunernas sak. Finlands grundlag förutsätter ju att alla medborgare kan njuta av vissa grundrättigheter, oberoende av var de bor.

Litteratur

- Forsgård, Nils Erik & Rotkirch, Anna (2020): *Perspektiv på den demografiska utvecklingen*. Helsingfors: Magma.
- Kettunen, Pekka, Välimäki, Matti & Zacheus, Tuomas (2020a): *Varsinais-Suomen maahanmuuttostrategia 2020-luvulle: tausta-aineistot*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kettunen, Pekka, Rauhut, Daniel & Juntunen, Veera (2020b): "Why some municipalities succeed and some don't: Explaining demographic changes in Finnish municipalities", *Siirtolaisuus – Migration* 46, s. 13–16.
- Mattila, Markku & Krister Björklund (2013): *Tomaatteja, teollisuutta ja monikulttuurisuutta. Aluekeskuksen tutkimuksia nro 5*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Martikainen, Tuomas, Saari, Matti & Korkiasaari, Jouni (2013): "Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi", *Muuttajat, kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, red. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen, Minna Säävälä. Helsingfors: Gaudeamus, s. 23–54.
- VM (2013): *Kuntien tehtävien kartoitus*. Helsinki: Valtiovarainministeriö.

Allt det andra som gör en kommun till en kommun

Siv Sandberg

I början av 1990-talet genomfördes en kommunindelingsreform på Island. Enligt den lag som styrde reformen skulle alla kommuner med färre än 50 invånare läggas ner. Från den processen kommer en anekdot som jag ofta brukar berätta för mina studerande. Den minsta kommunen hade bara sju invånare. En delegation från inrikesministeriet i Reykjavik kom med helikopter till den avlagset belägna kommunen för att meddela att kommunen kommer att läggas ner. Inför det definitiva beskedet blev kommunstyrelsens ordförande, en kvinna, så ställd att hon började gråta hejdlöst. Tjänstemannen blev i sin tur så perplex av mötet med en gråtande kommunstyrelseordförande i en kommun med sju invånare att processen kom av sig.

När den värsta upprördheten hade lagt sig kom någon sig för att fråga vad en kommun med sju invånare kan tänkas ha för funktion. Svaret kom med en viss fördröjning: ”Kommunen är bra att ha när vi ska ta ner fåren från fjällen om hösten”.

I ett globalt perspektiv förenas alla myndigheter som benämns kommuner av att de har ett bestämt territorium, någon form av folkvald ledning och någon form av auktoritet att bestämma över

befolkningen, men inom de ramarna finns det stora variationer i vad kommunerna gör.

I Norden kom kommunerna och välfärdsstaten att sammanflätas under 1900-talet. Ansvaret för centrala samhällstjänster som utbildning, vård och omsorg kunde ha lagts på statliga myndigheter, men placerades hos de självstyrande kommunerna. Kombinationen födde en samhällsmodell som fortfarande binder samman de nordiska länderna och sticker ut i ett jämförande perspektiv. I en relativt ny översikt över lokal självstyrelse i Europa (Ladner m.fl. 2019) beskrivs den nordiska kommunmodellen som ett tillitsfullt partnerskap mellan staten och kommunerna.

Det är viktigt att komma ihåg att det är tilliten mellan stat och kommun som framträder då man granskar förhållandet ur ett längre perspektiv. I dagspolitiken, i synnerhet just nu, är det lätt att man fäster sig vid spänningarna mellan det nationella och det lokala perspektivet.

Under de närmaste åren står samtliga kommuner i Finland inför en situation där ansvaret för social- och hälsovården kommer att lyftas bort från kommunerna och placeras hos välfärdsområdena som bildar en ny direktvald regional nivå. Kommunernas personal och budgetomslutning kommer att halveras jämfört med dagens läge. Utöver det här behöver en stor del av kommunerna förhålla sig till att befolkningen minskar.

Det dubbla korstrycket gör frågan till den isländska kommunen med sju invånare relevant också hos oss: Vad ska vi egentligen ha kommunen till? Vad är kommunen när den inte i samma utsträckning som tidigare är en producent av välfärdstjänster? Vad är kommunen när befolkningsunderlaget och resurserna krymper och det inte längre varken är rimligt eller möjligt att fortsätta som tidigare?

Den svenska kulturgeografen Josefina Syssner har i en lång rad studier visat att trots att kommunala beslutsfattare inser att kommunens befolkning minskar, har de svårt att ställa om och föra en politik som passar en krympande kommun. Det sitter i den politiska ryggmärgen att planera för och sträva efter att befolkningen växer. Det samma gäller för övrigt även de kommunala uppgifterna. När trenden under femtio år har varit att kommunens

lagstadgade uppgifter blivit fler och mer komplicerade, är det en stor omställning när kommunens ansvarsområden blir färre.

Kommunernas många uppgifter beskrivs ibland som en börda, men är samtidigt det som ger riktning och mening åt den kommunala verksamheten. Skolan är ett bra exempel. I Finland är banden mellan kommunen och skolan många och starka. Där kommunalpolitiken ibland brukar beskrivas som en skola inför mer krävande nationella politiska uppdrag, har skolan mer än någon annan sektor spelat en värdefull roll när det gäller att förse den lokala politiken både med meningsfullt innehåll och engagerade människor. Genom tiderna har skolprojekt mobiliserat lokalbefolkningen: byggandet av den första folkskolan, kampen för att få ett eget gymnasium till orten, strider om var en ny skola ska byggas, dragkamper när skolor måste läggas ner. Ur föräldrars kamp för bättre skolskjutsar eller mot dålig inneluft i skolorna har många kommunalpolitikernas karriärer tagit avstamp.

Den dagen det inte längre finns underlag för att upprätthålla en skola händer också något med kommunen som vi känner den. Utbildningsstyrelsens statistik och framskrivningar visar att flera kommuner riskerar hamna i det läget inom 10–15 års tid, men hittills är det bara i en kommun, Sottunga på Åland, där det långvariga bandet mellan skolan och kommunen brutits.

Vid utgången av år 2019 hade Sottunga 92 invånare. Skolan och daghemmet står tomma sedan några år. Personalen består av fem personer inom den allmänna förvaltningen och äldreomsorgen. Bygglovsärenden är så sällsynta att byggnadsinspektionstjänster köps in bara när det behövs. Som prognos och modell för hur det kan gå i resten av landet har skärgårdskommunen naturligtvis sina begränsningar, men samtidigt erbjuder Sottunga och andra mikrokommuner en upptäcktsresa rakt in i kommunens själ.

Under åren 2017–2019 arbetade jag i två omgångar som kommunindelningsutredare på Åland. Första gången i en frivillig samgångsutredning för tre kommuner, andra gången i den utredning som landskapsregeringen initierat som ett led i sin strävan att minska antalet kommuner från 16 till 4. Aldrig tidigare under min karriär har jag så många gånger funderat över vad allt människor lägger in i begreppet kommun.

Karta över Ålands kommuner. (Ålandmunicipalities.png av Tonym88. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ålandmunicipalities.png>).

Åland skiljer sig från alla andra länder och självstyrande regioner i Norden genom att indelningen i 16 kommuner fortfarande följer den gamla indelningen i kyrkssocknar. Tvärt emot hur det är i resten av Finland har församlingarna på Åland blivit färre, medan kommunindelningen består. Med en totalbefolkning på knappt 30 000 personer och en geografi som är splittrad på många öar blir det inte så många människor över för var och en av kommunerna. Sex av Ålands 16 kommuner har färre än 500 invånare. Medianstorleken för en åländsk kommun är 748 invånare, vilket kan ställas i relation till 6 500 invånare, som är medianstorleken för en kommun på det finländska fastlandet.

De åländska kommunernas uppgifter är däremot varken små eller få. Redan den första egna kommunallagen från 1930-talet räknade upp 25 olika lagstadgade uppgifter. Precis som i alla moderna välfärdssamhällen har kraven på de kommunala tjänsterna gradvis ökat i omfattning och detaljnivå. Även om reformer i början av 1990-talet lyfte hälsovården och gymnasieutbildningen från kommunerna till landskapet, är de åländska kommunernas uppgiftsportfölj fortfarande omfattande. Läger man det europeiska jämförande rastret på de åländska kommunerna hamnar de i samma kategori som kommunerna i resten av Norden: många lagstadgade uppgifter och omfattande ekonomisk autonomi, vilket i praktiken innebär egen beskattningsrätt.

Logiskt sett borde kombinationen av pyttesmå kommuner, många lagstadgade uppgifter och omfattande ekonomisk autonomi inte gå ihop. I ett jämförande perspektiv är de åländska kommunerna humlor som egentligen inte borde kunna flyga.

Samma paradox präglar också de åländska lokala beslutsfattarnas inställning till den egna kommunen. Samtidigt som de allra flesta har en realistisk uppfattning om vad en kommun med några hundra invånare kan klara av och vilka inbyggda sårbarheter det finns, vill man in i det sista hålla kvar den egna kommunen. Det är för enkelt att avfärda den här hållningen enbart som ett allmänt motstånd mot förändringar, även om den ingrediensen naturligtvis också finns.

Den svenske historikern Erik Wängmar publicerade 2008 en studie av Holmön utanför Umeå, som fram till den stora kommunreformen 1974 var en av Sveriges sista småkommuner med ungefär 250 invånare. I jakten på småkommunens själ tröskar Wängmar igenom i stort sett varje protokoll från de femtio år Holmön var en självständig kommun. Han finner inte någon glödande kamp för den lokala självstyrelsen och demokratin, snarare ett samhälle där många är med och gör det som är nödvändigt.

Flera av Erik Wängmars iakttagelser om en småkommun under den växande svenska välfärdsstatens epok är fortfarande giltiga. En första grundförutsättning för småkommunens existens är att en stor andel av befolkningen är engagerade i skötseln av de uppdrag som enligt lagen krävs i en kommun. I Sottunga fanns det under mandatperioden 2016–2019 45 förtroendeuppdrag i fullmäktige,

styrelse, nämnder och interkommunala organ. Med en befolkning bestående av 92 personer är det här uppseendeväckande många uppdrag att besätta.

Det korta, ibland obefintliga, avståndet mellan kommunen som myndighet och den befolkning som utgör den kommunala gemenskapen har både positiva och negativa konsekvenser. Till det positiva hör ett brett ansvarstagande. Kommunen disciplinerar på gott och ont den lokala aktiviteten på ett sätt som sällan iaktas hos en lika stor befolkning som inte har den formella statusen av en kommun. Med närheten följer också, precis som Wängmar konstaterade om Holmön, en rimlighet i befolkningens anspråk på den kommunala tjänsteproduktionen. Det här kan vara både en bra och en dålig sak. Det finns klart problematiska drag om fluktuationer i några få personers årsinkomster påverkar kommunens skatteintäkter på ett avgörande sätt, eller om några få personers vårdbehov sätter den kommunala ekonomin i gungning.

De minsta kommunernas aktiviteter präglas av försiktighet och sparsamhet. Man gör det som är nödvändigt, inte mer. Vanan att få verksamheten att gå runt med små insatser av personal och pengar är en av förklaringarna till att de kommunala humlorna klarat av att flyga så länge, men höjer också tröskeln för varje slags förändring. "Det blir ju inte billigare" är ett mycket vanligt argument på Åland, oberoende om diskussionen rör en lagändring som höjer kvalitetskraven i verksamheten, behovet av kommunsammanslagningar eller förslag om utvidgat samarbete med andra kommuner.

I kampen för att behålla sin egen kommun även när de kommunala servicefunktionerna monteras ner en efter en blandas olika element av hårddata, lokalpatriotism och hopp. Det går inte att bortse från de formella aspekterna av att vara kommun. Med statusen som kommun kommer rätten att bli hörd, rätten att ta initiativ i förhållande till andra myndigheter och rätten att agera på befolkningens vägnar i viktiga frågor. I den åländska skärgården är i synnerhet trafik- och transportfrågorna ett område där man så länge som möjligt vill behålla ett lokalt inflytande. Man litar inte på att beslutsfattare i en större kommun skulle ha samma intresse för trafikförbindelserna till Sottunga som den nuvarande kommunens beslutsfattare har.

I Finland har det finmaskiga nätet av kommuner ibland försvarats med utgångspunkt i att det utgör en del av totalförsvaret. Där det finns en kommun finns en offentlig närvaro, som kan ta ansvar när det så krävs. På Åland var hanteringen av stormen Alfrida i januari 2019, när telefonförbindelser och elnät låg nere under många dagars tid, en situation som bevisade vikten av myndighetsnärvaro i geografiskt isolerade samhällen. När mikrokommunernas invånare och beslutsfattare tänker att man vet vad man har, men inte vad man får, väger tanken på vad förlusten av den formella statusen och garanterade offentliga närvaron skulle betyda förmodligen ganska tungt.

Sottunga är den första, men inte den sista, kommunen i Finland där de långvariga banden mellan kommunen och skolan lösts upp. Skolan är ändå förvånansvärt närvarande i de lokala beslutsfattarnas tankar och planer. Ett tomt skolhus är ett skolhus som igen kan fyllas med barn. Hoppet om en att en eller flera barnfamiljer ska flytta in eller att distansarbetet ska göra skärgården till en attraktiv boendemiljö ger energi åt arbetet med att driva kommunen.

I motsats till hur det var på Island i början av 1990-talet innehåller varken den finländska eller den åländska kommunallagstiftningen något regelverk om när en kommun är för liten för att vara kommun. Om 90 personer kan bilda en kommun, hur är det med 50, 30 eller 10 personer? Formellt finns det bara en kommunform i Finland och på Åland: alla kommuner oberoende av storlek har samma skyldigheter. I praktiken är det annorlunda. De allra minsta kommunerna har inte längre förutsättningar att upprätthålla service på det sätt vi förväntar oss av en nordisk välfärdskommun, men för att kunna formulera goda alternativ behöver vi förstå allt det andra som gör en kommun till en kommun.

Litteratur

- Ladner, Andreas et al. (2019): *Patterns of Local Autonomy in Europe*. New York: Springer International Publishing AG.
- Syssner, Josefina (2018): *Mindre många. Om anpassning och utveckling i krympande kommuner*. Årsta: Dokument press.
- Wångmar, Erik (2008): *Något vid sidan av välfärden. Holmön som den sista småkommunen i Sverige 1925–1973*. Studier i stads- och kommunhistoria, 33. Växjö universitet: Stads- och kommunhistoriska institutet.
- Ålands författningssamling 1930:9. Ålands landstings beslut om antagande av kommunallag för landskommunerna i landskapet Åland

Vad gör lokala samhällen välfungerande?

Kenneth Nordberg

Om framgång bestämdes av storlek och täthet vore vi i Finland chanslösa. Även om hela landets befolkning räknas ihop utgör den endast en bråkdel av de stora metropolerna i länder som Indien, Kina, Japan, Bangladesh, Brasilien, Mexiko och USA. Inte i något av de nordiska länderna finns det befolkningskoncentreringar som kan jämföras med de här stora mångmiljonstäderna. Ändå placerar sig de nordiska länderna i topp på globala mätare, som till exempel Prosperity Index, Quality of Life Index, World Happiness Report, Global Competitiveness Report och Human Development Index, medan de större, mer tätbefolkade länderna återfinns längre ner på listorna.

Det verkar således vara andra variabler än täthet och storlek som gör de nordiska samhällena välfungerande. Ändå har storlek och täthet varit angelägna faktorer i det samhälleliga beslutsfattandet under de senaste årtiondenas tilltagande globalisering.

Konkurrens har varit ledordet. Antagandet har varit att utvecklingsresurser ger större utdelning om de satsas i storstadsområden där det finns mer humankapital och know-how. På den nationella nivån har satsningar på de största stadsområdena därför setts som nödvändiga för att landet ska stå sig i den internationella

konkurrensen. På regional nivå har likaså ekonomiska teorier om fördelarna med kluster (Porter 1998) orienterat regionala beslutsfattare till att göra satsningar i regioncentrum. Som en följd har så kallade *funktionella regioner* (Herrschel 2011) utvecklats utan hänsyn till administrativa gränser. Ett regioncentrums samarbeten kan på så sätt gå över region- eller nationsgränser medan regionens egna utkanter kan hamna utanför sådana positiva utvecklingsströmmar. De funktionella regionerna konkurrerar också sinsemellan om bosättare, företagsetableringar och statliga resurser. Argumenteringen kan då vara liknande som på nationell nivå, att satsningar annanstans än i regioncentrum riskerar att andra regioner får fördelar (Nordberg 2020a, 16). Ojämligheten mellan regioner riskerar även att öka då starka regioner har bättre möjligheter än svaga att mobilisera för utveckling. På lokal nivå finns likaså konkurrens om invånare och företag, samt tankegången att en koncentrerad av service och arbetsplatser till centrum är bättre än att riskera förluster i kampen om investeringar och bosättare.

Poängen med att lyfta fram de här förhållandena är att påvisa hur genomgående logiken för samhällsutvecklingen varit under de senaste årtiondena. Ända sedan finanskrisen 2008 har dock allt mer övertygande argument lyfts fram för att andra logiker än konkurrensen bör styra samhällsutvecklingen (Rodrik 2011). Tiden efter finanskrisen har präglats av en febril akademisk teorbildning för att hitta modeller för den nya värld som framträtt, samtidigt som den reella politiken agerat rådlöst på de uppkomna utmaningarna – och kanske på så sätt gett ytterligare utrymme åt populistiska rörelser. Av den anledningen har det spekulerats över huruvida pandemin år 2020 är den droppe som får bägaren att slutligen rinna över, att en kris kan öppna upp för förändringar som låtit vänta på sig. Till exempel tvånget till distansarbete och distansskola har visat att samhällets förnyelse enligt digitaliseringsprinciper innan pandemin i praktiken varit obetydliga.

Gamla sanningar och normer blir möjliga att kritisera. Är konkurrenskraft verkligen det allenarådande kännetecknet på samhällets funktion? Borde vi inte fokusera på faktorer som mer direkt mäter livskvalitet och välbefinnande (Stiglitz et al. 2019)? Ser vi på vad de nämnda indexen mäter så inkluderar de många olika typer av faktorer, allt från ekonomiskt relaterade omständigheter

som materiell välfärd, anställningstrygghet och företagsmiljö, till sociala faktorer som tillit, socialt kapital, trygghetskänsla, möjlighet att påverka, jämlikhet mellan könen, hälsa, förväntad livslängd och så vidare. Går det att föreställa sig en modell där välfungerande lokala samhällen ses som den väsentligaste konkurrensfaktorn, och vad är det i så fall vi bör studera?

Vad bör analyseras?

Konkurrenskraft som vägledning för samhällsutvecklingen utgår från marknadslogiken, det vill säga att behov möts enligt efterfrågan tack vare en välfungerande marknad. Den komplexa verkligheten blir följaktligen så att säga per automatik mer hanterlig, och på så sätt är marknadsmekanismer verkligen fördelaktiga för samhällets styrning. Problemet ligger i att varierande förutsättningar ger orättvisa utgångslägen, som riskerar leda till ökad ojämlikhet och i förlängningen missnöje, konflikter och oroligheter. Det som behövs är således dels verktyg för att analysera de här varierande förutsättningarna, dels verktyg för att hantera de ojämlikheter förutsättningarna förorsakar. Här blir två teoretiska begrepp behjälpliga: i det första fallet *spatial justice*, i det andra *social innovation* (se Nordberg 2020b).

En direkt översättning av *spatial justice* är ”spatial rättvisa”, men snarare är innebörden av begreppet ”rättvisa mellan platser”. Begreppet härrör från 1960- och 1970-talen, men har fått ny relevans särskilt genom Edvard Sojas senare publikationer. I sin bok *Seeking Spatial Justice* kritiserar Soja (2010) den dominerande föreställningen om hur rättvisa bör uppfattas. I begreppet *social rättvisa* tas de temporala och sociala dimensionerna i beaktande, men inte de rumsliga. Med andra ord har orättvisor skapade över tid och av sociala omständigheter beaktats, men inte skillnader i de geografiska förutsättningarna – Soja argumenterar alltså för en tredimensionell uppfattning av rättvisa snarare än en tvådimensionell. Soja menar att det tvådimensionella synsättet varit genomgående under lång tid, inte bara i forskningen utan också i den offentliga förvaltningen.

Kanske beror det tvådimensionella synsättet på att geografiska förutsättningar ofta ses som statiska och som oberoende av människans förhållanden. Soja menar tvärtom att vi skapar vår geografi på samma sätt som vi skapar vår historia: tänk till exempel på vilken effekt byggandet av en bro får på omgivningen. Hur vi bygger infrastruktur, var vi placerar servicepunkter, hur och var bostads- och industriområden planeras har betydelse för nuet, men också för framtiden genom att strukturer skapas som påverkar valmöjligheterna i framtiden. Planeringen av ett industriområde, till exempel, skapar arbetsmöjligheter i närtid, men samtidigt påverkar det bosättningsmönster, demografin och entreprenörskapskulturen vilket ger rumslik genklang lång tid framöver. En industri förändrar kulturella mönster, som i sin tur i framtiden även påverkar den lokala vitaliteten, samarbetsmöjligheter med omgivningen, eller platsens maktposition.

Spatial justice handlar därför dels om direkt tillgänglighet till olika väsentligheter i vardagen, dels om de kulturella och socioekonomiska konsekvenserna av de geografiska strukturerna. Begreppet visar att förutsättningar är platsspecifika, vilket antyder att anpassningen till förutsättningarna bör vara detsamma.

Platsbaserad utveckling är även utgångspunkten i begreppet social innovation. Social innovation likställs ofta med socialt entreprenörskap, det vill säga företagande med sociala mål som huvudmålsättning framom ekonomisk vinst. Ur ett strikt vetenskapligt perspektiv kan det framför allt ses som ett verktyg för att analysera processer och resultat med sociala målsättningar. En social innovation är en ny idé som ger en strukturell förändring av samhället – sociala mekanismer förändras och fungerar bättre för att möta uppkomna behov. Det kan vara fråga om både process och resultat, det vill säga, vägen fram till målsättningen kan i sig vara lika viktig genom att ge sociala fördelar i form av nya nätverk och samarbetsformer (Bock 2016; Neumeier 2017).

En social innovation startar från ett behov i det lokala. Någon aktör identifierar behovet och börjar sedan arbeta för att hitta lösningar på det. Idén behöver nödvändigtvis inte vara helt ny, men den är alltid en nyhet i det lokala. Idén kopieras inte heller direkt utifrån utan en lokal variant utvecklas enligt de lokala omständigheterna, de personer som är involverade, den tillgängliga

kompetensen och resurserna samt det specifika lokala behovet. Lösningen tas ofta fram genom att bygga nätverk, genom att länka samman personer i det lokala med behövliga resurser och kompetens annanstans.

Tre faktorer kan sägas avgöra möjligheterna för ett lokalt samhälle att utveckla sociala innovationer. Det börjar med de interna kvaliteterna: finns det aktiva och kunniga personer, finns det samhörighet och vana att mobilisera de lokala resurserna? Den andra avgörande faktorn är kontakterna utåt, eftersom en innovation i det lokala i regel behöver input utifrån. En tredje faktor är själva idéns kvalitet och det gensvar den ger. Idén kan knyta nya kontakter till grupper och organisationer som upplever den intressant. En innovation som gäller till exempel idrott kan knyta det lokala till idrottsföreningar runtom landet utan att tidigare kontakter funnits (Nordberg et al. 2020). För att identifiera idéns samklang med det lokala samhället och dess omgivning behövs socialt kapital, personliga kontakter, lokalkännedom och tillit. Det här är således egenskaper som ett välfungerande samhälle behöver i relation till berörda myndigheter och andra organisationer som har att göra med samhällsutvecklingen.

En social innovation startar som sagt i behovet. Med andra ord är en social innovation en respons på de brister förutsättningarna ger upphov till. Det är därför möjligt att föreställa sig ett samspel mellan spatial justice och sociala innovationer: det förra visar på bristerna, det senare åtgärdar dem.

... och i verkligheten?

Vad betyder det i praktiken att mäta och analysera lokala samhällens förutsättningar enligt principerna för spatial justice och social innovation? I det stora hela handlar det om att identifiera de lokala samhällenas karaktär – något som kräver närhet och direkt kontakt. För att illustrera de faktorer som är väsentliga används här kontrasten mellan två lokala samhällen i Österbotten, Sideby och Bergö. Bägge var utpräglade landsbygdsamhällen och självständiga kommuner fram till 1970-talet då de slogs samman med större grannkommuner och blev vad som kan kallas periferier i

de nya kommunerna. Den stora synliga skillnaden mellan dem ligger i geografin.

Gamla Sideby kommuns befolkning var utspridd i ett antal små byar. Kommuncentrumet var beläget i kommunens södra del, längst bort från det som blev det nya kommuncentrumet i Kristinestad. Befolkningens vardagliga rörelse kom därför att gå bort från det gamla centrumet. Den sammanlänkande struktur som det gamla kommuncentrumet utgjorde kom därför att vittra bort och någon ersättande struktur växte inte fram, utan byarna blev i stort sett separata enheter gentemot den nya kommunen. Det här undergrävde möjligheterna till mobilisering och maktanspråk. I förlängningen har det lett till att föreningsaktiviteten blivit låg, servicen nästan obefintlig och demografin besvärlig. Grogrunden för sociala innovationer i ett sådant samhälle är minst sagt svag. Sedan sammanslagningen har befolkningen minskat med hälften, från 1300 till knappa 700.

Bergö å andra sidan är en ö med de speciella geografiska förutsättningar det ger. Bosättningen är koncentrerad och avstånden korta, vilket bland annat ger upphov till en stark samhörighetskänsla. Samtidigt är platsen otillgänglig, ansluten till fastlandet endast genom en färja. Samstämmigheten bland lokalbefolkningen gentemot det nya kommuncentrumet i Malax har därför varit stor, öborna har dragit åt samma håll och slagits för sina rättigheter. Grundservicen finns därför i stort sett kvar på Bergö, samtidigt som befolkningen på omkring 400 personer har hållits stabil ända sedan kommunsammanslagningen på 1970-talet.

Den här sammanhållningen har också gett upphov till ett paradexempel på en social innovation: ett äldreboende som byggts i anslutning till skolan, som ägs av ett aktiebolag med ö-rådet som enda aktieägare och kommunen som drivare av verksamheten. Synergieffekterna är många. I byggnaden ryms skolan, äldreboendet, en hälsostation, bibliotek, gemensamt kök och uppvärmningsanläggning. De äldre sägs bli aktiverade av att ha barnen nära, medan barnen till exempel övar högläsning åt de äldre.

Ett eget äldreboende hade varit en målsättning för befolkningen på Bergö åtminstone sedan början av 1990-talet. Behovet var tydligt: avståndet till kommunens äldreboenden på fastlandet upplevdes som långt, minst 40 minuter med färjan inkluderad. Det

här var dock en tidsperiod då den kommunala ekonomin var på nedgång och nysatsningar inte var att tänka på. Öborna gav ändå inte upp utan bildade ett ö-råd för att driva frågan. Det dröjde dock till 2010-talet innan ett antal avgörande händelser skedde.

Den första händelsen var att ny person anslöt sig till ö-rådet, en tidigare fritidsboende som blivit pensionär och fastboende. Genom sitt tidigare arbetsliv hade personen fått ett nätverk av kontakter, vilka gav avgörande råd för hur Bergöborna skulle driva processen vidare. Den andra avgörande händelsen kom strax efteråt: två äldreboenden i kommunen bedömdes vara i så dåligt skick att de måste renoveras eller byggas om, vilket öppnade upp möjligheten för att omplacera vårdplatserna i kommunen. Den tredje avgörande händelsen var liknande: lågstadieskolan på Bergö bedömdes vara i så dåligt skick att den måste byggas om. Innan dess hade Bergöborna haft svårigheter att få kommunen att tilldela en tomt för ett äldreboende, eftersom den kommunala detaljplanen inte hade utrymme för ytterligare servicebyggnader. Med en gemensam byggnad med skolan överkoms det här problemet, samtidigt som bygg- och driftskostnaden för äldreboendet gick ner.

De här händelserna kan tyckas vara slumpmässiga, men det lokala samhällets kvaliteter blir snabbt synliga som grundläggande förutsättningar för att den sociala innovationen skulle kunna utvecklas. De slumpmässiga händelserna blir förståeliga om processens tidsmässiga omfattning beaktas. Ett engagerat lokalt samhälle har möjlighet att driva en process under årtionden, och under så långa tidsperioder ökar sannolikheten för att slumpmässiga och möjliggörande händelser ska inträffa. En annan viktig faktor är lokalsamhällets och kommunens ömsesidiga kännedom om varandra som bara kommer till om lokalsamhället är aktivt och har en maktposition inom kommunen. Äldreboendet kom till genom en nära dialog mellan ö-rådet och kommunala tjänstemän. Öborna hade inte kunskap om de krav som ställs på ett äldreboende, den kunskapen måste de få från tjänstemännen. Genom det här tillitsfulla förhållandet fick också de kommunala tjänstemännen en rättvisande bild av förhållandena på ön och nyttan av ett lokalt äldreboende.

Jämförelsen mellan Sideby och Bergö visar på vilken lokal kännedom och nära kontakt som behövs för att uppfatta både de

begränsningar och möjligheter som de lokala samhällena har. Hur kan de här insikterna då komma till användning?

Hur blir ett samhälle fungerande?

Spatial justice och social innovation pekar bägge på en platsbaserad utveckling, en utveckling som utgår från platsernas unika karaktär och de lokala behoven. Det här betyder att lokala företag, föreningar och enskilda personer måste vara med och definiera behoven. Lika naturligt får den närmaste offentliga instansen en viktig roll, med andra ord kommunen, då det ju finns en tydlig myndighetskaraktär på uppgiften att bedöma rättvisa mellan platser. Samtidigt är bedömningsfaktorerna, lokal historia och kultur, lokala styrkor och samarbetsmönster, sådana att de kräver lokalkännedom, något som till exempel staten i regel saknar. En aktiv kommun kan däremot upprätthålla direkt och kontinuerlig kontakt med det lokala.

Social- och hälsovårdsreformen, som i skrivande stund ser ut att avlägsna omkring 60 procent av kommunernas budget och en dominerande del av deras serviceproduktion, kommer att förändra kommunernas roll i samhället. Kommunens roll som serviceproducent minskar avsevärt medan aktiviteter som näringslivsutveckling och främjande av befolkningens generella välfärd blir mer betydande. Det här är aktiviteter som kommunen inte genomför själv utan i samarbete med andra organisationer. Kommunen blir således mer av en nätverksaktör, som driver utveckling och adresserar behov i samarbete med andra parter.

En plats med aktiv lokalbefolkning och företag kan räknas ha goda möjligheter att själva mobilisera kring behov som uppstår. Där får kommunen en roll till exempel som diskussionspart i de processer som det lokala samhället själva drar i gång. Kommunen kan hjälpa till att knyta kontakter till den expertis som behövs, vägleda i hur planeringen borde göras och var resurser kan hittas. En plats med dålig sammanhållning och svaga lokala aktörer är däremot i behov av mer ingående insatser. Risken är stor att det lokala helt enkelt inte har kapacitet att formulera platsens behov. Där måste kommunen gå in och skapa gemensamma plattformar

och mötesplatser för lokalbefolkningen. Det blir ett mer långsiktigt arbete där den första sociala innovationen består av just sådana åtgärder som på något sätt aktiverar befolkningen och skapar ett gemensamt engagemang.

Den lokala resiliensen

Social innovation och spatial justice utvecklades ursprungligen utgående från urbana förhållanden, men begreppen har visat sig vara lika tillämpbara på rurala platser. Missgynnade platser finns såväl i urbana som rurala förhållanden och likaså kan välfungerande samhällen finnas överallt. Samhörighet kan skapas varsohelst – engagemang, tillit och lokal kompetens är faktorer som är fördelaktiga var än de framträder.

Världen är ständigt föränderlig. Ett välfungerande samhälle är inte fungerande bara i stunden utan att vara fungerande innebär i sig att det finns kapacitet till förändring och till att hantera förändrande förhållanden. Här finns en tydlig uppgift för myndigheterna att gynna den lokala kapaciteten att hantera förändringar, den lokala resiliensen med andra ord. Sådana åtgärder kräver närhet och lokalkännedom, och därför är det naturligt att just kommunen bör ha den ansvarstagande rollen. Med rättviseargument är det svårt att motivera varför vissa platser skulle undantas från den här typen av åtgärder. Det ligger nära till hands att tro att ett samhälle med stor ojämlikhet mellan platser har svagare tillit, socialt kapital och trygghetskänsla, det vill säga de kvaliteter som de nordiska länderna har en fördel av i jämförelse med andra länder. Det här är kvaliteter som de nya kommunerna bör få kapacitet att utveckla.

Litteratur

- Bock, Bettina (2016): "Rural marginalisation and the role of social innovation: a turn towards nexogenous development and rural reconnection", *Sociologia Ruralis* 56(4), s. 552–573.
- Herrschel, Tassilo (2011): "Regional Development, Peripheralisation and Marginalisation – and the Role of Governance", *The Role of Regions – Networks, Scale, Territory*, red. Tassilo Herrschel & Pontus Tallberg. Kristianstad: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Neumeier, Stefan (2017): "Social innovation in rural development: identifying the key factors of success", *The Geographical Journal* 182(1), s. 34–46.
- Nordberg, Kenneth (2020a): "Distributed Rural Proofing – an essential tool for the future of rural development?", *Sociologia Ruralis* early view.
- Nordberg, Kenneth (2020b): "Spatial Justice and Local Capability in Rural Areas", *Journal of Rural Studies* 78, s. 47–58.
- Nordberg, Kenneth, Mariussen Åge, Virkkala Seija (2020): "Community-driven social innovation and quadruple helix coordination in rural development. Case study of the LEADER group", *Aktion Österbotten, Journal of Rural Studies* 79, s. 157–168.
- Porter, Michael (1998): "Clusters and competition: new agendas for companies, governments, and institutions", *On Competition*, red. Michael Porter. Boston MA: Harvard Business School Press.
- Rodrik, Dani (2011): *Globalization paradox: why global markets, states, and democracy can't coexist*. Oxford: Oxford University Press.
- Soja, Edward (2010): *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Stiglitz, Joseph; Fitoussi, Jean-Paul & Durand, Martine (2019): *Measuring What Counts; The Global Movement for Well-Being*. New York: The New Press.

Den svenska jorden i ljuset av en historisk nyröjning med finlandssvensk slagsida

---

Mats Wickström

”Den svenska jorden” börjande användas som ett ideologiskt begrepp och slagord i början av 1900-talet inom den minoritetsnationalistiska rörelse som strävade efter att förena alla ”svenskar” i Finland och försvara deras territorium från förfinskning. Arvid Mörnes kända kortroman *Den svenska jorden* (1915) bidrog till parollens genomslagskraft genom sitt patos för den svenska allmogen i Finland och sin polemik mot de svenskspråkiga penningpampar som sålde ut svenskfolkets andligt rika livsvärld på landsbygden. Budordet om att bevara den svenska jorden för att säkerställa en sund framtid för den så kallade svenska nationaliteten i Finland serverades i en sedelärande berättelse om bondsonen Faste Strandberg. Han överger sin forskarkarriär i den själlösa storstaden för att återvända till landet och förvara sin hemgård Fastböle från industrialisering och förfinskning. Genom att rädda Fastböle räddar Faste även sig själv och slår ett slag i kampen mot utarmningen av den svenska jorden.

Samtidigt verkar det som om *Den svenska jorden* delvis skymt sikten av den meningsbärande makt som omgav uttrycket. Spridda forskningsresultat tyder på att den svenska jorden för många finlandssvenskar var mer än en inflytelserik idéroman, en festtalsfras eller en eldfängd debattfråga under finlandssvenskhetens

formativa år – det var ett förpliktigande och meningsfullt mantra som försvenskade jorden. Förkunnelsen var att finlandssvenskarna stod och föll med sin jord. Den svenska jorden blev verklig i den bemärkelsen att den fick reella följder för människor och samhälle.

Historikern Ann-Catrin Östman (2004) har i en mikrohistorisk studie av brev från Purmo publicerade i pressen på 1920- och 30-talet visat hur skildringen av det dagliga jordbruksarbetet knöt an till den svenskspråkiga nationen i Finland, det vill säga Svenskfinland. Den svenska jorden brukades bokstavligen samtidigt som den odlades symboliskt. Försvaret av den svenska jorden mot förfinskning var enligt Östman ett viktigt element i de svenskspråkiga böndernas självbild och agrara maskulinitet.

Den svenska jord Purmobönderna bevarade och försvarade var betydelsefull som en del av ett större minoritetsnationellt konstituerat kollektiv och territorium. Den var inte bara ett politiskt projekt utan en del av deras identitet som lantmän. Östmans undersökning återknyter i första hand till det genusteoretiska perspektiv på nation och nationalism som slog igenom på 1990-talet, men som fortfarande är underutnyttjat inom nationalismforskningen (Vlossak 2019). Detta missförhållande är också framträdande i historieskrivningen om finlandssvenskhetens uppkomst och historia fram till våra dagar (Engman 2016; Meinander 2016). Den senaste forskningen om finlandssvensk minoritetsnationalism följer i stort sett denna genuslösa linje (se t.ex. Wickström 2020), men bland annat historikern Matias Kaihovirtas (2021) kommande artikel ”Kielivähemmistön seksuaalisointi: Muukalaisvihaa ja etnonationalismia sodanjälkeisessä suomenruotsalaisessa tehdasyhteisössä” visar vägen för en mer intersektionell ansats.

Kaihovirtas forskning är en del av den internationella vändningen mot vardagsnationalism (*everyday nationalism*) och det närbesläktade ”nationalism underifrån” (*nationalism from below*), som sedan andra hälften av 00-talet blivit populära (be)grepp inom den tvärvetenskapliga nationalismforskningen. Östmans artikel, som föregår betecknandet av dessa trender som en slags vändning, är ett gott exempel på hur nationalism som meningsskapande vardagspraktik kan upptäckas genom ett mikrohistoriskt underifrånperspektiv. Vi måste undersöka det samtida bruket av den svenska jorden om vi vill blottlägga dess sammanflätade innebörd

och vad den kunde inbegripa för svenskspråkiga personer på olika platser och med skilda samhällspositioner. Som jag visat kunde normen om att inte sälja jord till finnar inte ens brytas ostraffat av bokförläggaren Holger Schildt, en av det finlandssvenska kulturlivets mest inflytelserika män med bland andra Arvid Mörne i sitt författarstall (Wickström 2020).

Betydelsen av "blod och jord" i konstruktionen av den finlandssvenska minoritetsnationen under 1900-talets första decennier bör inte bagatelliseras. Under de senaste åren har blodet i form finlandssvenskt rastänkande och därtill hörande rashygienisk verksamhet fått en del uppmärksamhet i media, medan det varit tystare om jorden. Antagligen för att den svenska jorden legat i ideologisk träda i ett par generationer, med Åland som lysande undantag. Territorialismen var dock ett viktigare och mer långlivat ideologiskt fundament för finlandssvenskheten än den explicita rasismen (Wilson & Wickström 2020). Eller som en av efterkrigstidens främsta finlandssvenska politiker och opinionsbildare Jan-Magnus Jansson (1972, 192) uttryckte saken i Ekenäs år 1964:

Man kan säga, att finlandssvenskheten har byggt på två grundpelare: vårt folks prestationer på det kulturella och det ekonomiska området och existensen av ett område, som vi har kunnat kalla vår hembygd.

Jansson var inte bekymrad för den förstnämnda pelarens fortlevnad, men nog den andras:

Däremot tror jag vi har all anledning att vara oroliga för den andra grundpelarens bestånd. Hur skall den finlandssvenska kustbygden kunna bestå de prövningar, som den minskande befolkningen och den moderna industrialiseringen och urbaniseringen har i beredskap?

Det finlandssvenska territoriets fortbestånd uppfattades alltså som en ödesfråga under merparten av 1900-talet, även om den agrart präglade parollen "den svenska jorden" tappade bärkraft i takt med landsbygdens avfolkning. Den svenska jorden är ett finlandssvenskt fenomen i det finländska agrarsamhällets historia, men försvaret av den berörde förstås också icke-svenskspråkiga finländare. Särskilt relevant blev försvarsdoktrinen för de karelska internflyktingarna som skulle placeras i det stympade Finland som följde först på vinterkriget och slutligen på fortsättningskriget.

Härnäst skall vi gå närmare in på denna fråga utgående från ett nytt historieverk. Historikerna Aapo Roselius och Tuomas Tepora har nämligen med sin bok *Kampen om den svenska jorden. Karellarna i Finlands svenskspråkiga områden 1940–1950* (2020) fyllt ett tomrum i finländsk historieskrivning om de karelska internflyktingarna, finlandssvenskarna och förhållandet dem emellan.

Veterligen är detta första gången sedan Mörnes *Den svenska jorden* som frasen ”den svenska jorden” figurerar i en boktitel, vilket givetvis är glädjande för den som gärna skulle se en större medvetenhet om finlandssvenskarnas historia i allmänhet och idén om deras särskilda territorium i synnerhet. Författarna och förlaget Schildts & Söderströms har tydligen också bedömt att ”den svenska jorden” säljer bättre på svenska än på finska eftersom bokens finska huvudtitel är *Muukalaisten invaasio*. Säkert ett smart val. För även om efterfrågan på svensk jord varit stor på finskt håll, särskilt i Nyland, var själva begreppet en styggelse för etno-nationalistiska finnar som bland andra Urho Kekkonen (1936) och säkerligen också en del mer liberalt sinnade. För dagens finskspråkiga publik torde ”ruotsalainen maa” vara så gott som intetsägande i jämförelse med ”muukalaisten invaasio”. Det senare torde väcka associationer till reaktionerna på den så kallade flyktingkrisen år 2015. En pedagogisk parallell som förhoppningsvis lockar finska läsare.

Med tanke på den omfattande och fortsättningsvis växande litteraturen om Finland under andra världskriget är det en smula förvånande att det dröjt över sju decennier innan en grundlig och allmän framställning om förhållandet mellan finlandssvenskar och karellare publiceras. Förklaringen stavas förmodligen språkfred – det var inte politiskt korrekt eller opportunt att uppmärksamma eller politisera de finlandssvenska reaktionerna på placeringen av karellare i svenskbygderna i det efterkrigstida Finland. De fåtaliga fall av senare offentligt klander av finlandssvenskarnas förhållningssätt gentemot karellarna som Roselius och Tepora lyfter fram är talande nog från tiden efter Sovjetunionens fall, då åsiktskorridoren i Finland breddades. Samtidigt har deras senaste exempel, den före detta sannfinländska riksdagsmannen Pentti Oinonens högläsning i riksdagen ur den fennofoba publikationen *Svensk Vakt* (1940), redan över tio år på nacken.

Roselius och Tepora hävdar emellertid att uppfattningen om att ”knappt några evakuerade” kom in i Svenskfinland är ”mycket” utbredd och att uppfattningen om att de finlandssvenska markägarna ”kom lättare undan” tack vare språkparagrafen i 1945 års jordanskaffningslag är ”allmän” (s. 12). Deras syfte med studien är att kritiskt granska dessa (finska) föreställningar.

Jag tvivlar inte på att dylika uppfattningar, varav den senare i högre grad än vad Roselius och Tepora vill tillstå är en moralfråga, förekommer i vissa kretsar som vårdar det karelska minnet och bland finska nationalisterna. Särskilt i en äldre och mindre nationalistfalang som prioriterar den gamla striden mot Finlands svenskhet före den halla-ahoitiska kampen mot invandring och förment anti-finska rödgröna fiender. Däremot docentgissar jag att majoriteten av de nulevande finländarna varken tror det ena eller det andra om hur många karelare som bosatte sig i svenskbygderna eller rättvisan i språkparagrafen, om de överhuvudtaget är medvetna om en 70 år gammal konflikt i skuggan av det ständigt aktuella andra världskriget. Kanske den finlandssvenska tankesmedjan Magma, som leds av en historiker, kunde ta sig an frågan i en enkätundersökning?

Om det första syftet är svagt underbyggt uppfylls författarnas strävan att ge en samhällshistorisk helhetsbild av skeendena desto bättre. Källorna är många och varierande och utredningarna över de politiska vändningarna och sociala processerna är åskådliga. Inblickarna i karelarnas och finlandssvenskarnas känslolägen och förväntningshorisonter är ögonöppnande, stundtals rörande. Utgående från det representativa källmaterial Roselius och Tepora öser ur är det lätt att instämma i deras poäng om de starka känslornas stora betydelse i en upprivande fråga under en orolig tid. Intrycket förstärks av det fartfyllda berättandet och den dramatiska inramningen: bokens tredje del kallas ”Chocken”, den fjärde ”Avväjningen” och bland underkapitlen hittar vi rubriker som ”Österbotten kokar”. De lätt bombastiska rubrikerna är samtidigt rätt träffande på basis av de källnära beskrivningarna av händelseförloppen och känslolägena.

Delar av svenska Österbotten var exempelvis tveklöst sjudande av minoritetsnationalistiskt karelmotstånd, särskilt efter den finska arméns nederlag 1944. Det är därför synd att dylika upptäckter

inte analyseras med större eftertanke. Roselius och Tepora skildrar i detalj konflikterna i Österbotten på basis av samtida källor och vittnesmål från vuxna evakuerade men de låter barndomsminnen styra sina slutsatser om att förhållandet mellan karelare och svenska österbottningar ändå inte var så inflammerat som de utförliga redogörelserna sidorna innan gjort gällande. Roselius och Tepora anger inte ens någon källhänvisning till barndomsminnena som av allt att döma utnyttjas för att avvärja (bokens militära metaforer inspirerar) läsaren från eventuella negativa tankar om dåtidens och eventuellt nutidens svenska österbottningar.

Givetvis var relationerna mellan grupperna mångsidiga, men ett ospecificerat minnesmaterial insamlat över 50 år senare från personer som för en kort tid (avvärjningen var lyckad) befann sig i Österbotten som barn uppväger exempelvis inte uppgifter om att den stora majoriteten av bönderna i Tjock var beredda att bryta mot lagen för att få bort karelarna från sin kommun. Massmötena mot karelarna och de omfattande protesterna på många orter i svenska Österbotten föranleddes förstås av de omedelbara materiella och sociala påfrestningarna. Reaktionerna bör dock också förstås i ljuset av den ideologiska odling av den svenska jorden som pågått sedan början av 1900-talet. De svensk-österbottniska männens mobilisering för att driva ut de karelska internflyktingarna var i linje med den finlandssvenska minoritetsnationalismens territorialism och den agrara manlighet som Östman visat på. Tydligt drog sig svensk-österbottningarna inte heller för att systematiskt försvåra livet för karelarna och att hota med våld i sitt försvar av sin svenska jord. Roselius och Tepora berättar också om blodiga slagsmål mellan karelska och österbottniska ungdomar. Det är därför märkligt att kapitlet som i huvudsak beskriver de etniskt underbyggda konflikterna och fördrivningsaktionerna i Österbotten avslutas med en mysig kommentar om hur språkmuren kunde vara en spännande krydda i ungdomsromanser. Detta välbekanta fenomen förekom säkerligen, men framhållandet av affektion känns påklistrat efter all aggression.

Författarnas försök att lägga sina egna forskningsrön till rätta, måhända för att försvara nulevande finlandssvenskar från finsk kritik, är en genomgående brist i boken. Denna tendens förvärras av ett motsatt moraliserande angreppssätt beträffande flera av

de finska aktörer som företrädde karelarnas intressen. Karelska förbundets kolonisationsförslag 1940, som inte ens nämnde svenskt jordägande, stämplas som äkttfinskt och nationalistiskt eftersom det ”riktade sig mot landets till stor del svenskspråkiga storgods” utan att beakta att det i första hand verkar ha varit en socialagrars lösning på den egna gruppens flyktingkris (s. 50).

Det snäva finlandssvenska tolkningsföreträdet går också igen då bland andra den karelska flyktingaktivisten Eeno Pusa ”inte förstod betydelsen av språkbalansen” när han föreslog att ett större antal karelare med fördel kunde placeras i redan tvåspråkiga kommuner i stället för placering i enspråkigt svenska kommuner (s. 118). I stället för att postumt avkräva Pusa på förbehållslös förståelse för den finlandssvenska minoritetsnationalismens doktriner kunde historikerna Roselius och Tepora ha försökt sig på att förstå Pusa, som säkerligen fattade finlandssvenskarnas kamp för den svenska jorden utan att för den skull ge den förtur. Minoriteter har inget moraliskt monopol och även deras identitetspolitiska uppfattningar och aktioner bör granskas kritiskt.

Enligt Roselius och Tepora var den karelska socialdemokraten Pusa neutral i språkfrågan. Utgående från beskrivningen av honom arbetade Pusa helhjärtat för att karelarna som fördrivits från sin jord skulle få nya hemgårdar som motsvarande de förlorade. Inte att undra på att han inte vidkändes finlandssvenska anklagelser om äkttfinskhet för vad han med största sannolikhet såg som ett socialt rättfärdigt projekt. När författarna kort redogör för Pusas efterkrigstida planer på att flytta en del av de evakuerade från Koivisto till Pernå och där grunda en kommun för dem kallad Merikoivisto framställs Pusa utifrån ett politiserat finlandssvenskt perspektiv. Roselius och Tepora skriver i allmänna ordalag att Pusa ”betraktades ofta som en fanatisk förespråkare” för karelarna med hänvisning till en källa, *Arbetarbladet*, där bland andra Arvid Mörnes dotter Gudrun Mörne var engagerad i kampen för den svenska jord hennes far skaldat fram. Författarna avfärdar Pusa som populist och klandrar honom för att han i ”sina skrivelser lät bli att nämna att de finlandssvenska markupplåtarna var tvungna att betala höga ersättningar som överskred värdet på marken som skulle överlåtas”, det vill säga för att bevara sin svenska jord (s. 272). Detta hör politiken till – allt som finlandssvenska politiker

fördömde som äktfinskt efter att öppen finsk etnonationalism i princip förbjudits hösten 1944 var nödvändigtvis inte det. Det faktum att storgodsägarna i bland annat Pernå var redo att betala överpris för att behålla sin jord visar att de precis som Pusa värdesatte just denna jord mer än vad den värderades till i pengar.

Det är inte bara karelarnas representanter som klandras, även vanliga krigsflyktingar behandlas bedömande utgående från deras syn på finlandssvenskar såsom den kom till uttryck i intervjuer 1949. Roselius och Tepora beskriver karelarna som morrande och rytande när de berättade om hur negativt de betraktade finlandssvenskar och påpekade att alla i Finland borde behandlas lika. Roselius och Tepora anmärker på att karelarna inte tog i beaktade de svenskspråkiga godsägarnas besvär med åkerröjning utanför sina egna kommuner. Bland karelarna i Norra Savolax ”spydde man galla” (s. 287) då svenskbygderna i söder diskuterades, en beskrivning som är djupt orättvis mot karelarna i fråga. Särskilt som inget som anförs empiriskt stöder karakteriseringen av karelarnas klagan som en gallspya.

Roselius och Tepora betraktar alltså karelarnas attityder som ett problem. De förklarar inställningen med karelarnas ”upplevda offerroll”, den finska nationalismens åtskillnad mellan finskt och svenskt samt hypotesen om att avsaknaden av kontakt mellan grupper förstärker fördomar (s. 288). I det här fallet var det dock finlandssvenskarna som ville minimera kontaktytorna för att förebygga förfinskning. Författarna pekar också på att den karelska exilpressen fördömde den svenska jordens särskilda skydd. Här återfinner vi pudelns kärna – jordanskaffningslagens språkparagraf syftade till att förhindra inflyttningen av karelska flyktingar till minoritetens etnifierade territorium. Detta var ingen finsknationalistisk falsk nyhet utan ett öppet motstånd mot karelsk inflyttning från minoritetens sida med president Paasikivis stöd. Jag tror inte en karelsk flykting som tvingats lämna sin hemgård en eller rentav två gånger och efter många om och men hamnat på en karg nyodling i Norra Savolax behövde veta mycket mer för att finna förfarandet orätt. Den erfarenhets- och känslolohistoriska ansats författarna med fördel använder för att förklara den så kallade vinterkrigsandans betydelse kunde gärna ha utnyttjats även för att förstå de karelska internflyktingarna.

Om det var någon part i konflikten som utan tvekan agerade utifrån etniskt skillnadsgörande var det finlandssvenskarna. Detta framgår tydligt av boken, även om författarna drar sig för att förebrå finlandssvenskarna utgående från den moraliska måttstock som tillämpas på karelarna. Detta sagt så tar Roselius & Tepora på bokens sista sida bladet från mun. De betecknar Svenska Folkpartiets motstånd mot karelsk inflyttning som ”frenetiskt” och menar att finlandssvenskarna till och med kunde vara rasistiska mot karelarna. För att uppväga denna minoritetskritik upprepar de argumenten om ”äktfinsk språkhet”, ”grov fördomsfullhet” och ”oförståelse” mot minoriteten hos karelare och tjänstemän (s. 304).

Det finns minst sagt fog för att sammanfatta det finlandssvenska motståndet som intensivt och att lyfta fram finskfientligheten. Karakteriseringen av karelarna och tjänstemännen saknar däremot lika övertygande empiriska belägg. Inte ens Veikko Vennamo, direktör för kolonisationsavdelningen och sedermera rikspopulist som bland annat tog sikte på finlandssvensk överrepresentation i samhällseliten, kan fällas för annat än att finlandssvenskarna anklagade honom för äktfinskhet.

Men låt oss avsluta med bokens förtjänster. *Kampen om den svenska jorden* är ett välkommet pionjärbete med en stringent samhällshistorisk struktur som bär upp en bred och för det mesta empiriskt djuplodande skildring av förhållandet mellan karelska internflyktingar och finlandssvenskar. Boken är ett viktigt bidrag till litteraturen om det finländska samhällets krigstider och fredskriser. Framför allt kommer boken att fungera som ett referensverk i den framtida forskningen om finlandssvenskarnas historia. I synnerhet i fråga om den svenska jordens politiska primat samt de kollektiva och personliga förhållningssätten i de finlandssvenska lokalsamhällena och hemmen till landsmän på flykt. Den svenska jorden såsom den existerade i finlandssvenskarnas föreställningsvärld är förbrukad, men kanske en historisk helhetsbild av vad dess vardagsbetydelser var och vilka följder den fick för såväl svenskspråkiga som finskspråkiga finländare så småningom kunde komma till stånd.

Litteratur

- Engman, Max (2016): *Språkfrågan: finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Jansson, Jan-Magnus (1972): *Idé och verklighet i politiken*. Ekenäs: Svenska folkpartiets centralstyrelse.
- Kaihovirta, Matias (2021): ”Kielivähemmistön seksualisointi: Muukalaisvihaa ja etnonationalismia sodanjälkeisessä suomenruotsalaisessa tehdasyhteisössä”, *Väki voimakas* 34, red. Tiina Lintunen & Matias Kaihovirta. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, under utgivning.
- Kekkonen, Urho (1936), ”Suomalaisuuden rintamalta”, *Suomalainen Suomi* 3. <https://www.doria.fi/handle/10024/7373> [hämtat 3.1.2021].
- Meinander, Henrik (2016): *Nationalstaten: Finlands svenskhet 1922–2015*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Mörne, Arvid (1915): *Den svenska jorden: en nyländsk novell*. Borgå: Schildt 1915.
- Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas (2020): *Kampen om den svenska jorden: Karelarna i Finlands svenskspråkiga områden 1940–1950*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Vlossak, Elizabeth (2019): ”Gender approaches to the history of nationalism”, *Writing the History of Nationalism*, red. Stefan Berger & Eric Storm. London: Bloomsbury Academic, s. 191–214.
- Wickström, Mats (2020): ”Holger Schildt och den svenska jordens moraliska pris våren 1921”, *Finsk Tidskrift* 6, s. 7–30.
- Wilson, Victor & Wickström, Mats (2020): ”I minoritetsnationens tjänst: John Gardberg och det lokalt förankrade försvaret av Svenskfinland i Karis, ca 1930–1970”, *Historisk Tidskrift för Finland* 105(1), s. 1–35.
- Östman, Ann-Catrin (2004): ”Finnish citizens on Swedish soil – Yeomanry, masculinity and the position of the Swedish minority in Finland”, *Zwischen Kriegen: Nationen, Nationalismen und Geschlechterverhältnisse in Mittel- und Osteuropa, 1918–1939*, red. Johanna Gemacher, Elizabeth Harvey & Sophia Kemlein. Osnabrück: Fibre, s. 289–303.

■ Läsverd levnadsteckning över en finlandssvensk ”grek”

Henrik Knif: *Göran Schildt. Två liv.*
Gummerus, Helsingfors 2020.

Henrik Knifs Schildt-biografi öppnar med Schildts och Georg Henrik von Wrights Italienresa 1937. Schildt var 20 år gammal, von Wright fyllde 21 under resan. Besjälade av resans upplevelser – de italienska miljöerna, konstverken, de antika minnesmärkena – tyckte de sig förstå vad de hade att hålla sig till i tillvaron. De lovade varandra att ”bli greker”, vilket bland annat innebar att de aldrig skulle dricka starkare drycker än vin och att de skulle sluta läsa dagstidningar.

Vi flyttar oss knappa tre år framåt. Den 11 mars 1940 fyllde Göran Schildt 23. Den 13 mars inleddes en vapenvila mellan Sovjetunionen och Finland – vinterkriget var slut. Dagen däremellan sårades Schildt svårt av en fiendekula.

Man kunde tänka sig förloppet i en film: först två unga glada män framför det solbelysta Poseidontemplet i Syditalien, så ett tvärt klipp till en finsk skog i snö, kyla och mörker, en skarp knall, en man faller till marken, kanske med ett vrål av smärta. (Tankarna går till Michael Ciminos *Deer Hunter*.)

Tursamt nog blev den första scenen mera utslagsgivande för Schildts fortsatta liv än den andra. Han blev träffad i underlivet, kunde ha dött men överlevde. Han blev inkapabel att bli far. Å andra sidan kan man säga att både Schildt och von Wright

lyckades hålla sig till andan i sin ungdomliga uppgörelse i högre grad än vad som är vanligt i sådana fall. Båda levde särpräglade liv, båda lyckades i stort sett fullfölja sina ambitiösa livsplaner.

Efter kriget följde vad man kunde kalla Schildts akademiska period. Han skrev en bok om den franske författaren André Gide, i vilken han först utvecklade sina tankar om den mänskliga personligheten. Hans engagemang för Gide bidrog sannolikt till att denne fick Nobelpriset i litteratur 1947. Från litteraturen förflyttade han sig till måleriet, och skrev en studie i Paul Cézannes banbrytande konst. Boken blev en doktorsavhandling och ledde till att Schildt kom att ses som en möjlig efterträdare till den avgående professorn i konsthistoria vid Helsingfors universitet. Schildt beslöt sig ändå för att avstå från möjligheten: han satte sin självständighet högre. (Schildt framhöll i något sammanhang inte utan stolthet att han i själva verket inte hade arbetat för lön en enda dag av sitt liv – trots att fadern, författaren Runar Schildt, vid sitt självmord inte hade lämnat något i arv till familjen.)

Knif går därefter bakåt i tiden, skildrar Schildts första vistelser i Paris, delvis tillsammans med ”nästan-system” Viveca von Frenckell (senare Bandler). Därpå följer 1950- och 1960-talets seglatser med *Daphne* på Medelhavet och på anslutande vattenvägar, åtföljda av de bästsäljande böcker som skildrade Schildts färder, ackompanjerade av utblickar över regionernas mytologi och historia. Till slut följer åren på Leros och i Ekenäs, och bland annat arbetet med Aaltobiografen i tre delar. Knif förklarar undertiteln, *Två liv*, med att Schildt dels *levde* ett liv, dels *skrev* sig ett liv. Men de två dimensionerna går ju in i varandra. Å andra sidan hade hans liv många dimensioner: kanske ”nio liv” hade varit en mera träffande undertitel.

Knif har åstadkommit ett innehållsrikt verk, hans språk är njutbart och varierat. Hans kännedom om europeisk kulturhistoria sätter honom i stånd att måla upp historiska rymder kring skeendena. Han visar sig också vara sakkunnig när det gäller segelbåtar och segling. Boken erbjuder för det mesta engagerande läsning. Kapitlen kring medelhavsseglatserna blir ändå något av en svacka – det blir alltför mycket uppräknings av vem som följde med på vilket avsnitt av en resa.

Knif tillkännager att han gått in för ”att följa de olika skeendena i vad som [...] kan kallas Göran Schildts expansionsfas, rörelsen framåt och utåt, skeden då han bygger upp sin värld, sina vitt skilda kunskapsområden, och inte minst [för] att redogöra för hans livslånga ambition att ta till sig ’det grekiska.’” Därmed faller barndomsåren och de sista åren i Ekenäs utanför projektets ram – en helt rimlig avgränsning (också med dessa begränsningar har det blivit en omfattande volym). Vad gäller relationen till det grekiska skisserar Knif upp en utveckling som började med ungdomens ”fantasiföreställning om ett ädelt ursprung”, materialiserad i templen i Paestum. Schildts förståelse av den klassiska grekiska kulturen fördjupades, framför allt genom studiet av Werner Jaegers *Paideia*. Utvecklingen kulminerar i den konkreta kontakten med det samtida Grekland under seglatserna i den grekiska arkipelagen och under mångårigt boende på ön Leros. Det visar sig att det bysantinska arvet och den ortodoxa kyrkan präglar dagens Grekland i mycket högre grad än antikens drömda Hellas. Men Schildt omfattar också verklighetens greker med sympati.

Ett återkommande tema i Schildts tänkande var vad han kallade ”personlighetsproblematiken”: idén att det inte existerar något konstant jag. Att analysera dessa idéer, som delvis tycks ha påverkats av hans Gideläsning, kunde vara en intressant uppgift. Rör det sig om något mera än ungdomens desperata sökande efter en stabil identitet? Misstron mot personlighetsbegreppet kom också till uttryck i Schildts konstsyn: han tog avstånd från vad han kallade den romantiska föreställningen om konstverket som ett uttryck för konstnärens personlighet.

I själva verket tycks Schildt ha varit högst självmedveten – en inställning som tidvis kunde slå över i arrogans, som när han vid ett strandhugg i Paris ignorerade de prominenta personer och konstnärer hans syster bjudit in till en mottagning – eller då han i ett tal vid vännen Benedict Zilliacus 80-årsdag lyckönskade denne till att aldrig ha åstadkommit något beständigt och därför inte ha fått några avundsmän: en karakteristik som tydligen ledde till en irreparabel spricka mellan de två. (Man kunde säga att Schildt illa lönade Zilliacus för hans överdrivna påstående, i en recension, att Schildt hade lärt sig fullständigt behärska nygrekiska.) Frågan inställer sig här: i vilken mån kan Schildt själv sägas ha format

en kulturmiljö eller ha lämnat varaktiga bidrag till hemlandets kultur?

Några detaljer kan påpekas. Ett originellt drag är att boken saknar innehållsförteckning. Däremot har den en fyllig notapparat och register. Författaren Yourcenars förnamn är Marguerite och inte något annat. Ordet ”hurrikan” förekommer inte i *Svenska Akademiens ordböcker* - det vanliga ordet är ”orkan”. För egen del kan jag (som granne och hyresgäst hos Schildt under 70-talet) vittna om att hans gamla Mercedes inte var gul utan närmast fältgrå.

Dessa småsaker förtar inte intrycket av en gedigen och trovärdig levnadsteckning över ett intressant livslopp.

Lars Hertzberg

■ Klusterverk: ett nytt begrepp på det litteraturvetenskapliga forskningsfältet

---

Sarah Mygind: *Børnelitteratur i transmedial bevægelse*. Århus universitet, Århus 2019.

En aktuell diskussion i dag är barns och ungas användning av media och digitaliseringens frammarsch. Sarah Mygind jämför denna diskussion med paniken som fanns på 1950-talet kring serier, att en skulle bli dum av att läsa dem. Hon kallar detta för mediepanik, när ett nytt medium fångar barns och ungas intresse. Med sin doktorsavhandling *Børnelitteratur i transmedial bevægelse* (2019) vill Mygind nyansera och bredda debatten om barns och

ungas användning av medier, samt problematisera uppfattningen om barnlitteraturens symbiosförhållande till den fysiska boken. Med sin artikelavhandling åskådliggör och diskuterar Mygind nutida transmediala berättelser med utgångspunkt i aktuella verk i barnlitteraturen. Fokuset ligger på vilken betydelse digitala medier har och inte på huruvida digitala medier kan räknas som litteratur.

I sina analyser använder Mygind sig av en teoretisk begreppsapparat från de transmediala och barnlitterära forskningsfälten. Hon visar att det saknas ett begrepp för det som hon undersöker: *klyngeværk*, som i den engelska sammanfattningen i doktorsavhandlingen får benämningen *clusterwork*. En möjlig översättning till svenska är därför *klusterverk*. Begreppet innebär att antingen en eller flera upphovspersoner samtidigt ger ut en rad självständiga verk eller produkter i olika medier. Ett *klyngeværk* har narrativa överlappningar med de andra verken, men innehar samtidigt något individuellt, vilket bidrar till och utvecklar verket som helhet. Den norska serien SKAM är ett exempel på detta; samtidigt som serien pågick kunde tittarna bland annat se sms-konversationer mellan karaktärerna. En del forskare har använt begreppet *adaption*, men Mygind motiverar *klyngeværk* med att *adaption* inte indikerar tidsaspekten, det vill säga att verken utges samtidigt. Myginds doktorsavhandling blev år 2020 premierad med Århus universitets forskningsfonds doktorsavhandlingspris. Enligt prismotiveringen har hon med sin doktorsavhandling bidragit med ett nytt tvärvetenskapligt begrepp som har potential att nå allmän acceptans inom litteraturvetenskapen.

I avhandlingen tar Mygind avstamp i Katherine Hayles mediespecifika analys, som är ett tillvägagångssätt i anslutning till litteratur som inte är bunden till pappersboken. Materialitetsbegreppet och att se litteraturen som ett samspel mellan form, innehåll och medium är viktigt för avhandlingen. Mygind konstaterar att det inte finns speciellt mycket forskning om vad den omgripande transmediala mediekulturen har för betydelse för barnlitteratur och vice versa. År 2018 utkom boken *Litteratur mellem medier* på Århus universitetsförlag. Där ingår bland annat ett kapitel som Mygind skrivit: "Det litterære i computerspil". I denna bok skriver nitton forskare om ämnet litteratur mellan medier. Litteraturen placeras sig mellan medier, mellan skrift, ljud och bilder. De

skriver till exempel om dataspel, ljudböcker, appar, uppläsningar och musik. Forskarna diskuterar litteratur mellan medier, men inte med fokus på litteratur för barn och unga, vilket Mygind gör.

Mygind har tre centrala forskningsfrågor. Hon granskar vilka teorier, metoder och begrepp som är relevanta att ta in och utveckla i förhållande till förståelsen och analysen av barnlitterära verk som ingår i transmediala kompositioner. Hon undersöker hur utbyten och rörelser över medier kan ses som en konsekvens av digitalisering i barn- och ungdomslitteratur, samt vilka relationer medierna bildar sinsemellan. Därtill undersöker hon vilka konsekvenser resultaten av dessa undersökningar får för uppfattningen av begreppet text och det litterära verket. Med forskningsfrågorna spinner hon en röd tråd genom hela avhandlingen.

Materialet i avhandlingen är tre urval av olika texttyper, ett urval för varje artikel. I den första artikeln undersöker Mygind ”The Numberlys”, som innehåller två appar, en bilderbok och en film. Hon undersöker bland annat relationerna mellan olika medier och visar hur en mediespecifik analys kan belysa *klyngeverk* som en form av transmedialt berättande. I den andra artikeln analyserar Mygind en illustrerad bok, en webbsida och en del andra texter som hör till urvalet. Artikeln illustrerar hur transmediala rörelser påverkar barnlitteratur. I den tredje artikeln är materialet en digitalt tecknad serie, en historisk och fiktiv nättidskrift, en encyklopedi och en webbsida för lärande. I denna artikel fokuserar Mygind på kontextens betydelse för verkets utveckling och status. De två första artiklarna har material från en engelsk kontext och den tredje har material från en dansk kontext.

Mygind har med många olika typer av medier i sin avhandling, vilket belyser i vilka olika skepnader litteraturen kan förekomma, även i barn- och ungdomslitteratur. Målgruppen för avhandlingen är inte bara de som är intresserade av aktuell barnlitteraturforskning, utan också av litteraturforskning i allmänhet. Avhandlingen har en bred målgrupp i och med att transmedialitet berör många olika vetenskapliga fält. Myginds avhandling är välskriven, strukturerad och bidrar med ett nytt begrepp.

Victoria Kotkamaa

■ Strålände tider, härliga tider, men det kostade på!

Björn Lundberg: *Frontlöparen: Gunder Hägg, hans uppgång och fall*. Historiska Media, Lund 2020.

1932 är Åbos stora löparstjärna Paavo Nurmi på väg till Los Angeles för att, som han hoppas, kunna delta i OS, sedan det finska friidrottsförbundet friat honom från de proffsanklagelser som Internationella friidrottsförbundet IAAF riktat mot honom några månader tidigare. Han har siktat in sig på maraton precis som Hannes Kolehmainen gjort inför OS 1920, och Nurmi har i överlägsen stil slagit den blivande OS-bronsmedaljören Armas Toivonen med sex minuter.

Men drivna av ”en närmast religiös övertygelse om idrottens renhet” övertygar de svenska ledarna i IAAF – J. Sigfrid Edström och Bo Ekelund – övriga ledamöter om att Nurmi tagit emot pengar och därmed solkat idrottens amatöristiska ideal. Avstängningen står fast, och Nurmi tvingas åka hem igen bara två dagar före OS-invigningen. De svenska ledarnas fanatiska renhetsiver som 1932 drabbade Nurmi skulle så småningom få ”ödesdigra konsekvenser också för den svenska friidrotten”. I Finland blev ilskan stor, och den klassiska Svenskkampen kom inte att arrangeras förrän efter sju år. Svensk friidrott hade det motigt, och den finska löpararmén framstod som ”omöjlig att besegra”. Undra på det – fram till andra världskrigets utbrott vann finska löpare fler än 40 OS-medaljer i löpgrenar!

Mot slutet av 1930-talet börjar det dock komma fram en rad svenska löpare som presterade tider nära världseliten. Och i Jämtland tränar en ung man på en kuperad skogsstig, som hans far mätt upp till att motsvara 1500 meter. Fadern har köpt in nya spikskor via postorder och tar tid på sonen med en väckarklocka, men ger honom tider som ska göra att han inte avskräcks från att fortsätta. Den unge jämtten får sin andra aktiva tävlingssäsong – 1939 – spolierad av lunginflammation, men kommer tillbaka i strålände form till säsongen 1940. Då har han fått anställning som dräng och hjälpreda hos Gösta Olander i Vålådalen, stället som under de

kommande åren blir den unge löparens favoritplats för att bygga upp och när så behövs, återställa världsrekordformen.

Den unge löparens namn var Gunder Hägg. Under några år skapade han en Häggfeber i Sverige, som – noterat författaren – under krigsåren personifierade ”den svenska beredskapsandans ideal. Han utstrålade beslutsamhet och kämpaglöd samtidigt som han verkade acceptera framtidens ovisshet utan oro.” Säsongen 1940 når Gunder Hägg för första gången en tid under 3,50 på 1500 meter. 1941 slår han sitt första världsrekord på ”löpningens blå band” med tiden 3.47,5.

Rykten om otillåtna betalningar cirkulerade, och inför säsongen 1941 informerades alla medlemsföreningar om gällande regler för att stävja eventuella betalningar till löparstjärnorna. Man tog till och med fram ett formulär för ”tillåtna ersättningar”. Men vid en av de sista tävlingarna 1941 tycks någon ha skvallrat om betalningar ”under bordet” till Gunder Hägg och andra löpare. Medan de fyra ledare som haft ansvaret för tävlingarna diskades, hade förbundet svårare att enas om straffet för Hägg, som sade ha tagit emot 350 kr för tävlingen i Eskilstuna. Han kunde enligt gällande regler avstängas på livstid, men förbundet stannade vid att förbjuda Hägg allt tävlande fram till 1 juli 1942. Låt mig citera: ”Vissa skulle nog betrakta det som ett icke-straff”, eftersom Hägg bara ”behövde flytta fram sin säsongsdebut 1942 någon vecka”. Uppenbarligen var man i förbundet rädd för att stöta sig med den folkopinion som bar upp ”Häggfebern”.

Stärkt av uppladdningen i Vålådalen, men oroad av främste konkurrenten Arne Anderssons goda resultat under säsongsupptakten 1942, kom så Hägg åter på banan. Och vilken återkomst! På Slottsskogsvallen i Göteborg slog han 1 juli 1942 världsrekordet på engelska milen. Bara två dagar senare slog han också världsrekord på dubbla distansen. Säsongen 1942 skulle visa sig bli hans främsta i karriären. På drygt 80 dagar satte han 10 nya världsrekord på sträckor från 1500 upp till 5000 meter. På 5000 meter spräckte han en drömgräns genom att nå tiden 13.58,2. Tiden stod sig som världsrekord i 12 år tills tjecken Emil Zatopek 1954 sprang halv-milen en (1) sekund snabbare!

Det framskymtar i Häggs tänkande inför varje ny säsong en underton av tvivel: Var det värt att kämpa sig i form än en gång?

Det kunde se ut som om han saknade sisu, och att han helt enkelt tvivlade på sin förmåga att komma tillbaka. När sedan en artikel i tidningen *Se* kalkylerade vilka summor löparna fick ”under bordet” såg sig Bo Ekelund – samme man som dömt Nurmi! – föranliten att kräva en utredning.

Medan Gunder sprang och bland annat tog tillbaka sitt världsrekord på engelska milen rullade utredningen vidare. I mars 1946 föll domen i form av ett nyhetstelegram författat av Bo Lindman, Idrottsförbundets ordförande: Arne Andersson, Gunder Hägg och Henry Kälarne förklarades för all framtid ”förlustiga sitt amatörskap i friidrott”. Medan Arne Anderson blev enormt besviken, tog Gunder det enligt sin fru med stoiskt lugn: ”Å fan! Nu dricker vi en kopp kaffe på det här.”

Vid tiden för avstängningen innehade Hägg världsrekorden på 1500, 2000, 3000 och 5000 meter samt på distanserna 1, 2 och 3 engelska mil. Så här i efterhand kunde man tänka sig att detta borde göra svenska idrottsbyråkrater mildare i sin syn på det brott Hägg och Andersson gjort sig skyldiga till. Men de ”ville visa att de kunde gå lika hårt fram mot de svenska stjärnorna som IAAF en gång hade gjort mot Paavo Nurmi”.

Men när det gällde andra – i eftervärldens ögon långt värre – brott var svenska idrottspampar beredda att gå mycket långt för att fria misstänkta. J. Sigfrid Edström, ordförande i IOK, använde sin ställning till att – i utbyte mot att låta Sovjetunionen bli medlem i IOK och därmed kunna tävla i OS – frita Karl Ritter von Halt ur sovjetisk fångenskap. Ritter von Halt hade varit ledare för Tredje Rikets friidrottsförbund. När han friades i en krigsförbrytarrättegång inbjöds han att återinträda i IOK, ity han var i Edströms ögon en ”utmärkt gentleman och ingen riktig nazist”.

Lennart J. Lundqvist

■ Folkhemmets oroliga Stockholmsungdomar

Martin Ericsson & Andrés Brink Pinto: *Den bråkiga staden. Ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm*. Stockholmia förlag, Stockholm 2019.

Götgatan, Berzelipark, Kungsgatan, Hötorget och Kungsträdgården – samtliga välbekanta platser för varje stockholmare och för dem som besökt den kungliga svenska huvudstaden. I dag är de för det mesta rätt lugna platser i Stockholms centrum, men under årtiondena efter andra världskriget förekom här våldsamma upplopp och konfrontationer mellan stadens ungdom och polis. Vad var det som egentligen hände, hur kan de här till synes opolitiska ungdomsupploppen tolkas och vilken betydelse hade upploppen för synen på den samtida ungdomen i folkhemmets Sverige?

Lundahistorikerna Martin Ericssons och Andrés Brink Pintos bok är en historisk närläsning av svenska ungdomsupplopp som utspelade sig i Stockholm mellan 1948 och 1987. Författarna gör nedslag i några av de mest omfattande upplopp som går under beteckningen ungdomsupplopp. I fokus är även vuxenvärldens auktoriteter representerade av polis, myndigheter, politiker och media som försökte tolka ungdomsupploppens orsaker. Hur kom det sig att välfärdsstatens ungdomar betedde sig på det här sättet, frågade beslutsfattarna. Ungdomsupploppen ledde till utredningar och skapandet av ett ungdomspolitiskt fält i välfärdsstaten: genom det offentliga skulle ungdomar ledas till ett mera skötsamt beteende och avstå från att ställa till med bråk på Stockholms gator och torg som enligt de vuxna inte ledde någon vart.

Boken är den första systematiska och djupgående analysen av svenska ungdomsupplopp. Författarna har redan i sin tidigare forskning utmärkt sig som pionjärer inom nyare svensk samhällshistorisk forskning med särskild inriktning på forskning om upplopp, kravaller och politiskt våld i Sveriges moderna historia. Ungdomsupploppen är så till vida intressanta att studera då de förefaller ha varit både för samtiden och eftervärlden till synes opolitiska. Här gör också författarna en metodologisk avgränsning då de utelämnar de klart politiska upploppen och kravallerna som

ägde rum i samband med 1960- och 70-talens demonstrationer, för att i stället undersöka hur samhället förhöll sig till ungdomar och upplopp i en tid av expansiv offentlig samhällsplanering och social ingenjörskonst.

Bokens källmaterial utgörs av polisrapporter och förhör med upploppsmakarna, tidningsmaterial samt myndigheternas handlingar och utredningar gällande upploppen. Utifrån källorna lyckas författarna göra en detaljerad historisk rekonstruktion av själva upploppen som de analyserar med hjälp av befintlig teori inom det forskningsområde som kommit att kallas för studier av konfrontativ politik. Särskilt det analytiska begreppet konfliktreperatoar används genomgående för att beskriva konfrontationerna mellan upploppsmakarna och polisen. Det bör understrykas att bokens absoluta förtjänster ligger i författarnas pedagogiska stil då de överlägger och argumenterar för sina tolkningar och metodiska val. Det inger en transparens i forskningsprocessen som på alla sätt och vis är föredömligt. Upploppsmakarnas egen röst förblir dock rätt frånvarande och framgår mest genom polisförhör och medierapportering. Här kan viss kritik riktas mot författarna eftersom de framhäver vikten av lyhördhet till vad ungdomarna själva har att säga.

En av bokens intressanta analyser handlar om upploppens relation till kunskapsbildningen om ungdomar, som i sin tur tjänade som underlag för utformandet av en ungdomspolitik. En märkbar förändring går att skönja mellan 1950- och 60-talens fritids- och ungdomspolitiska satsningar och 1980-talets återgång till moral-konservativa högerlösningar där familjens ansvar för ungdomarnas uppfostran lades i fokus. Samtida genusföreställningar påverkade synen på upploppsmakarna, men även etnicitet skymtar fram i den samtida synen. Författarna menar dock att etnicitet hade en förvånansvärt liten betydelse trots att invandrarna blev allt fler i Sverige under den studerade tidsperioden.

Den till synes frånvarande etniciteten kan också tolkas som att denna typ av kunskap inte var betydelsefull i en ungdomspolitisk diskurs som ansågs explicit beröra etniska svenskar och svensk ungdomspolitik och därmed inte utländska invandrare. Rätt överraskande är att författarna citerar en statlig utredning från 1947 som använde ett tidstypiskt etnifierande språk om svenskhet

(”[t]ill svenskens mer karakteristiska särdrag hör hans på uråldriga traditioner grundade krav på personlig frihet”) för att understryka författarnas tes om en äldre folklig urban kultur som förklaring till stockholmsungdomarnas aversion mot polismakten. Här verkar det som att man förvisso problematiserar bilden av svenskhet som kompromissbetonad men låter bli att problematisera de etniskt färgade beskrivningar som obemärkt används då man avser svenskhet och svenskar. Svensken och svenskhet är inte etnoneutrala begrepp!

Allt som allt är boken ytterst välskriven, analytiskt intressant och ett viktigt bidrag till svensk modernhistorisk forskning. Boken är också ett viktigt bidrag till socialpolitisk, kriminologisk och samhällsvetenskaplig forskning om ungdomspolitik och (ungdoms)upplopp. Särskilt frågor gällande ungdomars våldsamma beteende har (igen) blivit aktuella i finländsk samhällsdebatt i samband med rapportering om ungdomsvåld i Helsingfors under det gångna året (2020). Bokens analys av styrmentaliteten bakom det ungdomspolitiska fältet och insikten att ungdomarna rätt sällan själva blir hörda i sak är viktiga lärdomar för vår tid. Efter att ha ögnat igenom finländsk press under efterkrigstiden verkar ungdomsupplopp och ungdomars bråkiga beteende ha en lång historia även i Finland. En möjlig framtida forskning om finländska ungdomsupplopp kan mycket väl söka inspiration från detta bokverk.

Matias Kaihovirta

■ Renegater mellan kommunism och nazism

Johan Stenfeldt: *Renegater. Nils Flyg och Sven Olov Lindholm i gränslandet mellan kommunism och nazism*. Nordic Academic Press, Lund 2019.

Hur kan en kommunist bli nazist – eller en nazist bli kommunist? Idéhistorikern Johan Stenfeldt, verksam vid Lunds universitet, har skrivit en angelägen bok om den svenska kommunisten Nils Flyg som blev nazist under slutet av 1930-talet och nazisten Sven Olov Lindholm som övergick till kommunism under slutet av 1960-talet. Genom att sätta dessa två renegater i fokus söker Stenfeldt efter ”gränslandet” mellan de ideologiska ytterligheterna och försöker finna en idéanalytisk inblick i hur övergångarna på det intellektuella planet var möjliga. Det som gör fallen unika är att båda var ledargestalter i respektive rörelse: Lindholm var ledare för Nationalsocialistiska arbetarpartiet och Flyg fungerade som ordförande för Sveriges kommunistiska parti. Studien baseras på personarkiv, småtryck och rörelsepress.

Bokens första del handlar om fallet Nils Flyg (1891–1943) och följs av en likvärdig behandling av Sven Olov Lindholm (1903–1998). I ett gediget avslutande kapitel jämförs renegaterna mer systematiskt med varandra, med tonvikt på övergångarna och överlappningarna, men även på skillnaderna. Trots att texten är lättläst är den även ytterst krävande för läsaren. Å ena sidan följer vi Flygs och Lindholms egna ideologiska förändringsprocesser under både mellankrigstid, krigstid och kalla kriget. Stenfeldt levererar utmärkta analyser av hur Flygs respektive Lindholms tänkande ändrade från den ena sidan till den andra, men bokens egentliga syfte är att analysera hur dessa processer relaterade till varandra.

Så länge det handlar om att jämföra de ideologiska start- och slutpunkterna är analysen ännu gripbar för läsaren. Men ribban höjs avsevärt då Stenfeldt vill förstå det som i boken kallas för ”gränsland,” ”kraftfält” eller ”gränssyta” mellan kommunism och nazism. Ordvalen ger kanske ett alltför stabilt intryck av området. I själva verket siktar Stenfeldt på en jämförelse mellan två motsatta

glidningsprocesser med olika övergångsskeden som är invävda i två rätt olika politiska biografier. I motsats till totalitarismteorin som jämför nazism och kommunism i etablerade totalitära regimer och härskarsystem så är fokus här på politiska artikuleringar i ett demokratiskt Sverige. Det är ett ytterst spännande upplägg, men samtidigt måste man fråga sig hur två idékomplex i upplösningstillstånd kan jämföras. Därtill kan tilläggas att kommunismens idé knappast kan betraktas som statisk, utan den utvecklades under denna tidsperiod från revolutionär rörelse till en distinkt form av stalinism som omfattade ett flertal avgörande ideologiska förändringar. Det samma kunde sägas om den internationella fascismens utveckling som de svenska aktörerna direkt påverkades av: I början var den italienska fascismen avgörande för Lindholm, men när NSDAP blev den ledande ideologiska kärnan under 1930-talet ökade även de tyska ideologiska influenserna. De rörliga delarna är många, vilket gör det ytterst utmanande att summera de idéanalytiska resultaten.

Stenfeldt operationaliserar den komparativa idéanalysen med hjälp av Michael Freedens teoretiska begreppsapparat. Det gör projektet mer greppbart då intresset riktas in på att identifiera ”kärnbegrepp, angränsande begrepp och perifera begrepp.” Tanken är att analysen av källmaterialet leder till ett ”kluster av kärnbegrepp som relaterar till varandra” och som möjliggör komparationen mellan renegaterna (s. 27). Enligt denna modell är resultatet att Lindholms nazism omfattade följande kärnkluster: antisemitism, antikapitalism, antiimperialism, antimaterialism, arbetarnas idealisering, och ”arbetarstaten Tyskland”. Flyg började sin bana som socialist, övergick till kommunism, men uteslöts från den Kommunistiska Internationalen (Komintern) år 1929. Därefter fastställdes hans ideologiska kärnbegrepp till antikapitalism, antiimperialism, antimilitarism, antikominternism, arbetets idealisering, och ”arbetarstaten Sovjet.” Den politiska övergången till nazism ledde slutligen till att Flygs idealisering av Sovjet (som alltså fortlöpte trots brottet med den kommunistiska rörelsen) upphävdes och övergick till idealisering av ”arbetarstaten Tyskland”. Likheterna mellan nazisten Lindholm och nazisten Flyg begränsas då i analysen till antikapitalism, antiimperialism, och tron på en arbetarstat. Deras antiimperialism var såtillvida lik att

den för bådas del var riktad mot Storbritannien, Nationernas Förbund och fredstraktaten i Versailles, men då Lindholm betraktade den ”judiska världskonspirationen” som en reell bakgrundsfaktor, analyserade Flyg det främst i linje med Lenins teori om imperialismen som kapitalismens högsta stadium. Antikapitalismen var för Flygs del fri från antisemitism fram till 1937 medan Stenfeldt påvisar att både antikapitalismen och antiimperialismen tog in nya antisemitiska intryck under krigsåren, vilket understryker Flygs ideologiska övergång till nazism.

För Lindholms del är det viktigt att påpeka att han inte enbart övergick från nazismen till kommunismen, utan att hans politiska engagemang först inspirerats av den italienska fascismen där till exempel antisemitismen inte spelade någon större roll. Det var först efter Lindholms resa till NSDAP:s partidagar i Nürnberg sommaren 1929 som de svenska fascisterna förenades under ledning av antisemiten och nazisten Birger Furugård, då Lindholm även ingick som rörelsens andreman. Samarbetet mellan Furugård och Lindholm bröts dock i mitten av januari 1933 efter att Lindholm iscensatt en kupp med målet att avsätta Furugård. Resultatet blev en splittring där Lindholm bildade ett eget parti som försökte göra sig fri från Furugårds ”tyskeri” och de svenska nazisternas öppna samarbete med den tyska nazismen. Lindholms nya parti, Nationalsocialistiska arbetarpartiet, omdöptes 1938 till Svensk socialistisk samling som upphörde sin verksamhet först 1950.

Det som avsevärt försvårar den fortsatta analysen är att Lindholms politiska omvärdering skedde först under 1960-talet i en helt ny kontext. Flyg hade närmast sig nazismen under 1930-talets slut och avled då Nazityskland ännu var obesekrat, den 9 januari 1943, tre veckor före avgörandet i Stalingrad. Lindholm hade däremot blivit en dedikerad nazist redan före Tredje Rikets uppgång, och rättfärdigade offentligt även efter andra världskrigets slut sin tro på nationalsocialismens idé som, enligt Lindholm, i grunden förblev god men som hade besudlats av Hitler och av svenska nazisters ”tyskeri.” Lindholms vändning till kommunismen uttryckte sig aldrig heller som ett understöd för Sovjetunionen. Därutöver är det viktigt att påpeka att Lindholm aldrig hade någon ledarroll inom kommunistiska partiet i Sverige. Ett av Stenfeldts mer intressanta resultat är att Lindholms tänkande omfattade avsevärda

kontinuiteter trots att han började beskriva sig själv som kommunist. En märkbar förändring i efterkrigstidens kärnbegrepp var att antisemitismen försvann. Hans antikapitalism som tidigare utgick från antisemitiska argument tog därefter formen av antikonsumentism som bidrog till att antimaterialismen blev Lindholms nya ideologiska kärnvärde. Antimilitarismen tillkom även som en reaktion på kärnvapenupprustningen.

Avslutningsvis önskar jag berömma det stora intellektuella arbetet som investerats i studien av Lindholm och Flyg. Trots att Stenfeldts uttryckliga ambition är att presentera en analys av gränslandet mellan kommunism och nazism skulle jag i slutändan framför allt betrakta studien som ett viktigt bidrag till historien om svensk nazism och fascism. Studien borde kanske från början ha öppnats till de olika gränsland som omgav nazismen och som även påverkade den ideologiska utvecklingen. Den omgivande "kraftzonen" kan intellektuellt inte enbart begränsas till kommunism, utan borde likväl inkludera socialismen, socialdemokratien, vänstersocialismen och internationella intryck från den italienska fascismen. Som Stenfeldt själv påvisar, var det socialdemokratiska "förrådet" av det internationalistiska revolutionära programmet under och efter första världskriget avgörande för kommunismens uppkomst, men för många fascister och nazister (för att inte tala om Mussolini själv) gick den ursprungliga övergången från den sönderfallande internationella socialismen, och inte nödvändigtvis via kommunismen. Studien kunde i stället ha presenterats från början som ett triangelndrama mellan socialdemokrati, nazism och kommunism där samtliga försökte greppa och lösa den akuta sociala frågan genom egna versioner av socialismen.

Socialismen före 1914 sökte sitt program i kraftfältet mellan nationalism och internationalism, i en balansgång mellan ett revolutionärt program som i praktiken enbart skulle genomföras via en reform-orienterad demokratisk process inom ramarna för nationsgränserna. De gemensamma nämnarna som identifieras av Stenfeldt (antikapitalism, antiimperialism och tron på en arbetarstat) kunde de flesta socialister före 1914 troligen ha enats om. De bestående fiendebilderna i övergången från kommunism till nazism och vice versa utgjordes enligt Stenfeldt av kapitalismen och imperialismen. Men som Stenfeldt påvisar så revs de skenbara

likheterna konstant isär av de reella underliggande skillnaderna: antisemitismen, den anti-marxistiska förståelsen av socialismen som motsatte sig klasskampen inom nationen och den etniskt begränsade uppfattningen av folkgemenskapen utgör bara några exempel. Stenfeldts studie verkar antyda att de intellektuella mötesplatserna mellan nazismen och kommunismen i Sverige i slutändan var rätt diffusa och disparata, vilket även utgör ett relevant och viktigt forskningsresultat.

Kasper Braskén

■ Den unge Koivisto med intresse för Freud, Cole, Kropotkin och Jung

---

Tapio Bergholm: *Kiihkeä Koivisto. Nuoruus, sota, onni. 1923–1959.* Otava, Keuruu 2020.

Vilket var mitt förhållande till Mauno Koivisto? Den frågan inställer sig när jag läser Tapio Bergholms biografi. Det svar jag kan ge är väl ungefär att jag uppfattade presidenten (det är i den gestalten som jag uppmärksammat honom) som en lång, volleybollspelande "gubbe" som gav fåordiga, men kluriga svar åt ivriga unga journalister. Så mycket mer ögonöppnande är då inte Bergholms bok, som egentligen tecknar (början på) en alldeles unik levnad, vida överstigande det som finländare av kött och blod ens kan föreställa sig. Men början blev svår.

Mauno Koivisto var mellanbarnet i en syskonskara om tre, från unga år hänvisade till endast en far, efter att modern Hymni dött i stroke endast 50 år gammal. Den lilla familjen hade det bättre än många andra arbetarfamiljer (fadern Juho Koivisto var snickare-timmerman) men svåra tider prövade änklungen och efter att han varit tvungen att sälja sin första ägarbostad fick ensamförsörjaren med sina tre barn hålla till godo med ett rum plus källare och vind för sommarbruk.

Mauno Koivisto drog ut i kriget i brandsoldatuppgifter redan som 17-åring. År 1944 flyttade han över till det jägarkompani som leddes av den ryktbare Lauri Törni. Krigets allvar och grymhet för den ännu inte 21 år fyllda Koivisto speglas av hans ångestfyllda reflektion över "hur många söner och fäder han dödat" som skytt. För egen del tycks han dock ha haft ett troget skyddshelgon i och med att han endast fick smärre blessyrer – och också tycks ha undgått mycket av det krigstrauma som präglade många frontmän. Mauno Koivisto har senare kommit att framstå som något av en tänkare, och detta drag syns också tydligt under tonåren/krigsåren: han brevväxlar ivrigt, inte minst med fadern, adventisten, och i synnerhet med honom diskuterar han bibliska och teologiska frågor.

Efter kriget kom den unge Mauno Koivisto att pröva på många yrken och arbetsplatser men ingenting verkar riktigt passa honom. Delvis tycks han ha ägnat sig åt drömmar om författarens och konstnärens yrke – för vilket han enligt Bergholm syns ha övat sig i sin omfattande brevväxling. Så småningom kom dock hamnen och hamnarbete att bli ett centralt verksamhetsområde för Koivisto. Här kommer också politiken in i bilden; Koivisto framstår redan under kriget som en övertygad antikommunist och i den egenskapen får han efter kriget en deciderad aktivistroll bland Åbos socialdemokrater som går hand i hand med, och kanske till och med styr hans inbrott och roll på olika arbetsplatser. I den här rollen blir han hamnkantorsskötare i Åbo (ett slags arbetsfördelningsfunktion mellan stuveriföretagen och arbetarna/facket), och från Åbo utvidgas hans roll till det nationella planet, i och med att han dels i samband med hamnstrejken 1949 beger sig till Hangö som strejkbrytande hamnkantorsskötare, dels blir medlem i en kommitté som tillsatts för att utreda problemen i hamnarna.

Som bakgrund till Koivistos engagemang kan man å ena sidan spåra hans antikommunistiska hållning, å andra sidan hans tankar om att ordning och reda borde råda i ett Finland som höll på att återuppbyggas efter kriget, och att det var av central vikt att hamnarna hölls öppna i ett starkt exportberoende land. Otack är världens lön, kan man dock konstatera i Koivistos fall. När strejkerna avblåsts och hamnverksamheten återgått till det normala tappade stuveriföretagen intresse för att motverka kommunisterna och satsa på bättre förhållanden i hamnarna – vilket Koivisto hade hoppats på. Med fortsatt splittring mellan socialdemokrater och kommunister kunde man tvärtom hålla lönerna nere, något som Mauno Koivisto insåg och som fick honom att lämna sitt engagemang ”ovet paukkuen”.

Aktiviteterna i och kring hamnen var uppenbart den mest konkreta och hårdföra delen av Mauno Koivistos politiska verksamhet. Lite sorgset kan man kanske här konstatera att han handlade enligt den juntartradition som utmärkt mycket av Finlands politiska liv, såväl inom som utom socialdemokratien, och som ju inte ter sig som demokratisk enligt nutidens betoning på öppenhet och fair play. Historien, och inte minst kampen mellan yttervänster och ytterhöger, förklarar naturligtvis ganska långt den här politiska kulturen och praktiken. Detta kom också att känneteckna den interna 50-talskampen inom socialdemokratien mellan gruppen kring partiordföranden Emil Skog å ena sidan, och den kring partisekreteraren Väinö Leskinen å andra sidan. Mauno Koivisto var indragen i denna interna kamp och blev enligt biografen Bergholm en vänsterorienterad vapendragare för Leskinen-falangen, trots att denna allmänt kommit att betraktas som höger, i motsats till skogiternas vänsterinriktning.

Här kommer också det enligt mig mest intressanta draget hos Koivisto in i bilden. Han var en mycket flitig skribent – förutom i brev, även i socialdemokratiska tidningar – och han verkade också i olika sammanhang som föredragshållare. I de texter och tankar som Bergholm genomgår framträder raka motsatsen till den hårdföre Koivisto. Han hänvisade framför allt till den gillesocialism som förespråkades av engelsmannen G.D.H. Cole och som med arbetsplatsen som utgångspunkt visionerade om en frihetlig socialism uppbyggd kring små självstyrande enheter. Han hänvisade

emellertid också till den ryske filosofiske anarkisten Pjotr Kropotkin, och psykologer som Freud och Jung. Till yttermera visso – och intressant i vår tid av klimat- och miljöengagemang – var Koivisto uppenbart intresserad av den svenske nymalthusianen Georg Borgström och hans tankar om världens befolknings- och matkris. Fram träder alltså bilden av en synnerligen påläst filosof som idag sannolikt skulle benämnas ”röd-grön”, och i allt väsentligt motsatt den hårdföra fackföreningsaktivisten. Till en del har det här att göra med Koivistos akademiska studier i början av 1950-talet, men det verkar snarare som om filosofin föregick studierna än tvärtom.

Vill man hitta en övertygelsekärna bakom dessa vitt skilda karaktärsdrag och intressen blir det närmast att Koivisto trodde på en rationell och planmässig utveckling mot ett i verklig mening demokratiskt och jämställt, socialistiskt samhälle (ja, han drar sig inte för det ordet!). Han kom här att framstå som en kritiker mot de socialdemokrater som betonade plånboksfrågorna och strejkvapnet, men inte från höger, utan från en mer övertygad och grundläggande vänstersynpunkt. Måhända något paradoxalt vann detta respekt bland socialdemokrater som uppfattats stå lite till höger.

I kluvenheten mellan de praktiska yrkenas enformighet och författar- och konstnärsdrömmens flyktighet hittade Mauno Koivisto i slutet av 1940-talet kompromissen, studier. Han avverkade i rask takt mellanskolan, studentexamen (båda som privatist), fil. kand., fil. lic., och slutligen fil. dr. 1956 (sociologi som huvudämne). Studierna skvallrar förstås i sig om Koivistos kapacitet, men den blir ännu mera uppenbar om man betänker att han genomförde dem vid sidan av arbete och politisk aktivitet, även om det delvis gick hand i hand då han i alla lärdomsprov behandlade förhållandena i hamnen. Filosofiedoktorstatusen (som var synnerligen ovanlig i den tidens Finland) blev en lyckospark på så sätt att den ledde till erbjudande om en post som vd för Helsingfors arbetarsparbank och en flytt till huvudstaden tillsammans med hustrun Tellervo och lilla dottern Assi. Resten av karriären är ju ganska väl känd...

Tapio Bergholm har skrivit en väldisponerad och intresseväckande ungdomsbiografi. Lite väl ”politiktung” på bekostnad av human interest-stoffet, men så är det också fråga om en

statsmannabiografi framom ett rent personporträtt. En invändning man kanske kan ha är att Bergholm väl visar Koivistos omfattande politiska aktivitet, men att han har svårt att visa vilken betydelse den hade, speciellt nationellt, något som han också medger (Mauno Koivisto var ännu på 1950-talet på sin höjd känd i Åbo och också där långt från inval i politiska sammanhang). Bergholm är dock lyhörd att uppmärksamma Koivistos orientering mot Paasikivi-Kekkonen linjen i ingången till 1960-talet, vilket förde in honom på en annan kurs än den som de gamla kamraterna inom Leskinen-falangen bland socialdemokraterna hade (här fanns ju bland annat koppling till vapenbröderna). Här kommer man dock in på frågor som tillhör en fortsättning på biografien.

Kjell Andersson

Medverkande

- Kjell Andersson, professor emeritus i rural forskning, Åbo Akademi, Vasa (kjell.andersson@abo.fi)
- Kasper Braskén, FD, forskare i allmän historia vid Åbo Akademi (kasper.brasken@abo.fi)
- Lars Hertzberg, professor emeritus i filosofi vid Åbo Akademi (lars.hertzberg@abo.fi)
- Matias Kaihovirta, FD, forskardoktor (SLS-forskare) i politisk historia vid Helsingfors universitet (matias.kaihovirta@helsinki.fi)
- Pekka Kettunen, docent, specialforskare vid Migrationsinstitutet (pekka.kettunen@abo.fi)
- Victoria Kotkamaa, fil.stud. i litteraturvetenskap, Åbo Akademi (victoria.kotkamaa@abo.fi)
- Lennart J. Lundqvist, professor emeritus i statsvetenskap med särskild inriktning mot organisation och genomförandeprocesser inom miljöområdet, Göteborgs universitet (lennart.j.lundqvist@telia.com)
- Kenneth Nordberg, PD, projektforskare i Regionalvetenskap vid Åbo Akademi (kenneth.nordberg@abo.fi)
- Siv Sandberg, universitetslärare och forskare i offentlig förvaltning vid Åbo Akademi (siv.sandberg@abo.fi)
- Mats Wickström, FD, docent, forskardoktor i minoritetsstudier vid Åbo Akademi (mats.wickstrom@abo.fi)

